ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Πρόκειται γιὰ σύντομες σημειώσεις ἱστορικῶν συμβάντων, οἱ ὁποῖες καταγράφονται αὐτοτελῶς καὶ δίχως καμία σύνδεση ἢ συνάφεια ἡ μία καταγραφὴ μὲ τὴν ἄλλη, μὲ μόνο κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὴν χρονολόγησή τους κατὰ ἔτος, μήνα καὶ ἡμέρα. Δὲν σχετίζονται μὲ τὰ χρονικὰ τῶν πόλεων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητας, τὰ *chronica minora* ἢ τὰ σύντομα χρονικὰ τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου, ἡ ὕλη τῶν ὁποίων ἀνάγεται στὸ ἑλληνικὸ πρότυπο τῶν *Excerpta Barbari* τοῦ 4ου/5ου αἰώνα καὶ στὶς μεταγενέστερες διασκευές τους.[67] Στὰ Βραχέα Χρονικὰ δὲν ὑπάγονται ἐπίσης οἱ κατάλογοι αὐτροκρατόρων δίχως χρονολογήσεις καὶ σημειώματα. Ἀνάλογα μὲ τὴν θεματική τους ἢ τὸ περιεχόμενό τους διακρίνονται σὲ τέσσερις βασικὲς κατηγορίες: (α) αὐτοκρατορικὰ χρονικά, (β) βασιλεῖες αὐτοκρατόρων, (γ) χρονικὰ διαφόρων τόπων, (δ) χρονικὰ τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Μᾶς παραδίδονται ἐπίσης ἀποσπάσματα χρονικῶν, ὅπως καὶ μεμονωμένες προσωπικὲς χρονογραφικὲς καταγραφές.[68] Ἡ σημασία τους ὡς ἱστορικῶν πηγῶν, ἰδίως γιὰ τὴν περίοδο 1360-1410, κατὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει ἱστοριογραφικὸ κενό, ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ νωρίς. Κατὰ κανόνα οἱ ἀνώνυμοι συντάκτες καταγράφουν τὰ γεγονότα δίχως σχολιασμὸ καὶ κρίσεις. Ἡ ἔκτασή τους ἀπὸ χρονικὸ σὲ χρονικὸ ποικίλλει. Ὁρισμένα περιορίζονται σὲ λίγες καταγραφές, ἄλλα πάλι καλύπτουν μεγάλες χρονικὲς περιόδους. Δὲν ὑπάρχει γλωσσικὴ ὁμοιομορφία, τείνουν ὅμως πρὸς τὴν δημώδη, ἂν καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ἀπίθανο νὰ προῆλθαν ἀπὸ προφορικὴ παράδοση. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι τὰ χρονογραφικὰ λήμματα ἄλλοτε καταγράφονται μεθοδικά, καλύπτοντας

67. Α. Καρπόζηλος, *Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, τ. Α', 511 κ.ἑ., τ. Β', 529 κ.ἑ.

68. P. Schreiner, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, Μόναχο 1967, 8-10.

μία ὁρισμένη περίοδο, ἄλλοτε ἐντελῶς σποραδικὰ καὶ μὲ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση μεταξύ τους: βλ. λόγου χάρη, τὶς ἐγγραφὲς τοῦ Χρονικοῦ ἀρ. 35, Schreiner, I, 284-288, οἱ ὁποῖες ἀρχίζουν μὲ τὴν ἵδρυση τῆς πρωτεύουσας τὸ 330, τὴν κατάκτησή της ἀπὸ τοὺς Φράγκους τὸ 1204 καὶ τὴν ἀνακατάληψή της τὸ 1261 γιὰ νὰ περάσουν σὲ μεμονωμένα γεγονότα τοῦ 1399, τοῦ 1415, τοῦ 1446 καὶ σὲ ἄλλα παρόμοια.

Τὰ Βραχέα Χρονικὰ ἀρχίζουν νὰ καλλιεργοῦνται ὡς εἶδος ἱστοριογραφικὸ ἀπὸ τότε ποὺ ἡ δημώδης γλῶσσα ἄρχισε νὰ καθιερώνεται στὴν λογοτεχνία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πολιτικὰ πράγματα γινόταν ὁλοένα μεγαλύτερο. Ἡ περίοδος, ἄλλωστε, κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀνεπίσημης ἱστοριογραφίας συμπίπτει μὲ γεγονότα μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας γιὰ τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ τὸν ἑλληνισμό. Σὲ γενικὲς γραμμές, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς τὰ Βραχέα Χρονικὰ ἀπαντοῦν κυρίως σὲ νεότερα χειρόγραφα, μεταγενέστερα τοῦ 11ου αἰώνα. Στὴν ἔκδοση τοῦ P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken,* μόνον τρία χειρόγραφα χρονολογοῦνται αὐτὴν τὴν περίοδο (*Βρ. Χρ.* ἀρ. 1, 10ος αἰ., ἀρ. 5, 10ος/11ος αἰ., ἀρ. 45, 11ος αἰ.), ἐνῶ στὸν 13ο αἰώνα μόνον δύο (ἀρ. 16, 19). Τὸν 14ο αἰώνα, ὡστόσο, ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων ποὺ μᾶς παραδίδουν Βραχέα Χρονικὰ αὐξάνει σημαντικά. Τὰ περισσότερα χρονολογοῦνται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 15ου αἰώνα ἢ στὸν 16ο καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου.[69]

Συνήθως βρίσκονται σὲ χειρόγραφα ποικίλου περιεχομένου, ὅπως, λόγου χάρη, καταλόγους βυζαντινῶν πατριαρχῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἢ καταλόγους τῶν τούρκων σουλτάνων, ἀκόμη καὶ στὸ τέλος ἄλλων χρονογραφικῶν κειμένων, ὅπως το *Χρονογραφικὸν Σύντομον* τοῦ Πατριάρχη Νικηφόρου. Σπάνια τὰ βρίσκουμε σὲ χειρόγραφα ποὺ περιέχουν ἄλλα ἱστοριογραφικὰ ἔργα, ὅπως τὸ *Πασχάλιον Χρονικὸν* (ἀρ. 35), τὸν Παχυμέρη καὶ τὸν Γρηγορᾶ (ἀρ. 97). Ἐπίσης εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ τὰ βρεῖ κανεὶς σὲ θεολογικοὺς ἢ λειτουργικοὺς κώδικες. Συχνὰ παραδίδονται μεμονωμένα ἢ εἶναι γραμμένα σὲ πρόσθετα φύλλα ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, βέβαια, ὅτι γράφονταν σὲ λευκὲς σελίδες, ἁπλῶς γιὰ νὰ καλύψουν κάποιο κενὸ ἢ ἐντελῶς τυχαῖα ἀπὸ κάποιον φιλίστορα γραφέα. Ἀπεναντίας, στὸ σύνολό τους τὰ Βραχέα Χρονικὰ μᾶς δείχνουν

69. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 32-37.

ὅτι εἶχαν ὑψηλότερους στόχους. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα γράφονταν μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ μεταδώσουν εἰδήσεις γιὰ διάφορα ἱστορικὰ συμβάντα ποὺ συνδέονταν ἄμεσα μὲ τὶς τύχες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Τὰ χρονικά τους δὲ ὅρια ἐκτείνονται θεωρητικὰ ἀπὸ τὸ 312 ὥς καὶ τὸ 1771. Στὴν πλειονότητά τους πάντως παραδίδονται ἀνώνυμα καὶ δίχως τίτλο. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις, ὅπως δείχνουν οἱ περιστασιακοὶ τίτλοι *Χρονικὸν ἐν Συντόμῳ, Χρονικὸν Μερικόν, Χρονογραφίον, Διήγησις, Ἐνθύμισις* κ.ἄ. Ἡ τρέχουσα ὀνομασία τους Βραχέα Χρονικὰ δὲν ἀπαντᾶ οὔτε μία φορὰ στὰ χειρόγραφα.[70]

Ἀπὸ τὴν φύση της ἡ Χρονογραφία ἐπιτρέπει τὴν ἀνωνυμία. Στὴν μορφὴ μάλιστα ποὺ μᾶς παραδίδονται τὰ Βραχέα Χρονικὰ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ μιλοῦμε γιὰ συγγραφέα. Στὴν καλύτερη περίπτωση πρόκειται γιὰ περισσότερους ἀπὸ ἕναν συμπιλητές. Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση ἀκόμη ποὺ ὑπάρχει ἀναφορὰ σὲ κάποιο ὄνομα, ὅπως *Σύνοψις χρονικὴ Ἰακώβου τοῦ Κυριαννίτη* (*Χρονικὸν* ἀρ. 37), δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ἂν πρόκειται γιὰ συγγραφέα ἱστορικῶν σημειωμάτων ἢ τὸν γραφέα ἁπλῶς τοῦ χειρογράφου.[71] Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους τὰ Βραχέα Χρονικὰ σπανίζουν σὲ χειρόγραφα πρὶν ἀπὸ τὸν 14ο αἰώνα ὀφείλονται κυρίως σὲ δύο αἰτίες: Πρῶτον, ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων ποὺ χάθηκαν ἕως τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰώνα συγκριτικὰ μὲ τὶς μεταγενέστερες περιόδους εἶναι σχετικὰ μεγαλύτερος καὶ δεύτερον, τὰ Βραχέα Χρονικὰ ὡς ἱστοριογραφικὸ εἶδος δὲν εἶχαν ἀκόμη εὐρύτερα καθιερωθεῖ στὸ Βυζάντιο. Τὸ ὅτι μερικὲς φορὲς βρίσκει κανεὶς σὲ κάποιο παλαιὸ χειρόγραφο ἕνα Βραχὺ Χρονικὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μᾶλλον τυχαῖο καὶ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γραφέα τοῦ κώδικα ἢ κάποιου λόγιου ἀναγνώστη.[72]

Σύμφωνα μὲ τὸν P. Schreiner, ἡ κοινωνικὴ τάξη στὴν ὁποία ἀνῆκαν οἱ ἀνώνυμοι αὐτοὶ συμπιλητὲς καὶ γραφεῖς δὲν εἶναι εὔκολο νὰ προσδιοριστεῖ: οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχουν τὰ ἴδια τὰ κείμενα εἶναι πολὺ πενιχρές. Ὡστόσο,

70. *Ὁ.π.*, 38-40. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, 92 κ.ἑ.

71. *Χρονικὸν* ἀρ. 31, Schreiner, I, 222: *ἐγράφη χειρὶ Φλαμουλίου τοῦ Κοντοστεφάνου. Χρονικὸν* ἀρ. 56, I, 407: *Ἐνθύμησις* [...] *διδαγμένη γραφικῶς ὑπὸ τοῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους Διονυσίου.*

72. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 41-43. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, 116-120.

ἀπὸ τὶς λίγες ἐνδείξεις ποὺ ἔχουμε, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στοὺς συγγραφεῖς συγκαταλέγονται ἕνας κύπριος δικαστὴς ἢ δικαστικὸς ὑπάλληλος (ἀρ. 28), ἕνας λόγιος ποὺ ἀνῆκε στὸν κύκλο τοῦ ἀστρονόμου Ἰωάννη Ἀβραμίου (ἀρ. 25) καὶ ἕνας ὑπάλληλος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς στὴν Κωνσταντινούπολη (ἀρ. 16). Ἀντίθετα, τὰ χρονικὰ τῆς Τουρκοκρατίας φαίνεται νὰ γράφονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ κληρικοὺς καὶ μοναχούς.[73]

Οἱ πηγὲς ἀπ' ὅπου ἀντλοῦν τὶς πληροφορίες τους οἱ συγγραφεῖς, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστες. Ἡ συγγραφὴ τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονογραφικῶν ἔργων, ὡς γνωστό, μετὰ τὸν 12ο αἰώνα ἀρχίζει νὰ φθίνει σταδιακά, ἔτσι ὥστε τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων ἡ παράδοση αὐτὴ νὰ ἔχει αἰσθητὰ ἀτονίσει. Σ' αὐτό, ἐνδεχομένως, συνετέλεσε καὶ ἡ κλασικιστικὴ τάση ποὺ ἐπικρατοῦσε στοὺς λογίους κύκλους τόσο κατὰ τὴν περίοδο τῶν Κομνηνῶν ὅσο καὶ τῶν Παλαιολόγων. Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἡ Χρονογραφία νὰ ἐπιζήσει κυρίως στὶς ἐπαρχίες, ὅπως στὴν Τραπεζούντα, στὴν Κύπρο καὶ στὴν Ἤπειρο. Ποιά ὅμως εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν Χρονογραφία καὶ τὰ Βραχέα Χρονικά; Μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν Βραχέων Χρονικῶν εἶναι πραγματικὰ οἱ συνεχιστὲς μιᾶς παράδοσης ποὺ μετὰ ἀπὸ μακρὰ ἐγκατάλειψη ἀρχίζει νὰ ἀναβιώνει ξανὰ τὸν 14ο αἰώνα; Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ εἴδη τῆς λαϊκῆς χρονογραφίας δὲν εἶναι ὁμολογουμένως ἄμεση οὔτε καὶ διαπιστώνεται ἐξάρτηση τοῦ ἑνὸς εἴδους ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Τὰ Βραχέα Χρονικά, κατὰ κανόνα, ἀναφέρονται σὲ ἐξωτερικὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίζονται γεωγραφικὰ στὸν χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἰταλίας. Οἱ πηγές τους ἐνδεχομένως ἀνάγονται σὲ τοπικὲς χρονογραφίες, παρόμοιες μὲ ἐκείνη τοῦ *Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας* ἢ τοῦ *Χρονικοῦ* τοῦ Παναρέτου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εὔκολα θὰ μποροῦσαν νὰ ἀπομονωθοῦν γεγονότα καὶ οἱ χρονολογήσεις τους. Τὰ αὐτοκρατορικὰ χρονικὰ ἔχουν ὡς ἐπίκεντρο τὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους, πιθανὸν ἀντλώντας πληροφορίες ἀπὸ χρονικὰ τῆς αὐλῆς ἢ καὶ τῆς πόλεως, περιλαμβάνουν ὅμως καὶ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν καὶ στὶς ἐπαρχίες (*Χρονικὰ* ἀρ. 1-13). Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ χρονικὰ ἔχουν μακρὰ παράδοση καὶ ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ὕστερης ἀρχαιότητας. Ὁρισμένα χαρακτηριστικά τους, ὅπως ὁ τρόπος χρονολόγησης καὶ διατύπωσης,

73. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 42-43.

εἶναι τυποποιημένα καὶ ὡς φόρμουλες ἀπαντοῦν στὰ γνωστὰ χρονογραφικὰ κείμενα: *γέγονε βρασμὸς καὶ κλόνος γῆς ἐξαίσιος, παρελήφθη Ἀντιόχεια ἡ μεγάλη, ἐκτίσθη ἡ πόλις, ἐπάρθη ἡ πόλις* κ.ἄ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ χρονικὰ τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη ὁμάδα (*Χρονικὰ* ἀρ. 53-80). Χρονολογοῦνται σύμφωνα μὲ τὶς βασιλεῖες τῶν σουλτάνων, σὲ ἀρκετὲς μάλιστα περιπτώσεις τὸ θέμα τους δηλώνεται στὸν τίτλο: *Περὶ τῶν Τούρκων τῶν βασιλέων, ἐν ποίῳ χρόνῳ ἔλαβαν τὰ κάτωθεν κάστρη* (ἀρ. 58), *Διήγησις βασιλέων τῶν Ἰσμαηλιτῶν* (ἀρ. 72a). Κατὰ πόσον ἀντλοῦσαν τὸ ὑλικό τους ἀπὸ εἰδικὲς ἱστορίες ἢ ἀλλιῶς σουλτανικὰ χρονικά, γραμμένα στὴν ἑλληνική, μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Τὰ χρονικὰ τῶν πόλεων καὶ τῶν διαφόρων τόπων, τῆς Μεσημβρίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ τὰ Βενετο-πελοποννησιακά, ὅπως καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς βυζαντινῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἀγνώστου προελεύσεως (ἀρ. 23-52). Θὰ μποροῦσε νὰ εἰκάσει κανεὶς ὅτι οἱ κατὰ τόπους μητροπόλεις διατηροῦσαν ἕνα ἱστορικὸ ἀρχεῖο στὸ ὁποῖο καταγράφονταν τὰ σημαντικότερα γεγονότα τῆς περιοχῆς.[74] Οἱ πληροφορίες, πάντως, ποὺ μᾶς παρέχουν ἐνδιαφέρουν ὄχι μόνον τοὺς ἱστορικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς γλωσσολόγους, ἰδίως τὰ χρονικὰ ποὺ παραδίδουν διαλεκτολογικὸ ὑλικὸ (βλ. τὰ κυπριακὰ χρονικά, ἀρ. 25-28). Ἡ γλώσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμένα εἶναι φυσικὰ ἡ δημώδης, ἀλλὰ συχνὰ μᾶς παραδίδονται καὶ σὲ διαλέκτους, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ κυπριακὰ χρονικά. Δίχως αὐτά, οἱ γνώσεις μας γιὰ πολλὰ γεγονότα θὰ ἦταν λειψὲς καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα συμβάντα ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀποσπασματικές. Δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολικὸ νὰ ποῦμε ὅτι γιὰ θέματα καὶ προβλήματα χρονολόγησης τὰ Βραχέα Χρονικὰ εἶναι οἱ μόνες πηγὲς ποὺ διαθέτουμε. Εἶναι γνωστό, ἄλλωστε, ὅτι οἱ λόγιοι ἱστορικοὶ ἀπεχθάνονταν τὶς λεπτομέρειες. Κατὰ κανόνα ταυτίζονταν μὲ τὴν Βασιλεύουσα, μὲ ἀποτέλεσμα, οἱ ἀναφορές τους στὰ διαδραματιζόμενα στὶς ἐπαρχίες νὰ εἶναι ἐλάχιστες καὶ καθόλου διεξοδικές. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη, τὰ Βραχέα Χρονικὰ καλύπτουν μερικὰ ἀπὸ τὰ κενὰ ποὺ δημιούργησε ἡ «ἀριστοκρατικὴ» αὐτὴ νοοτροπία.

74. Ε. Ζαχαριάδου, [Βιβλιοκρισία τοῦ P. Schreiner, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, Μόναχο 1967], *Ἑλληνικά* 21 (1968) 430-431.

Ἐκδόσεις

Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Βραχέα Χρονικά*. Ἐκδίδονται ἐπιμελείᾳ Κ.Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ, [Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμος Α′, τεῦχος 1], Ἀθήνα 1932/1933 –P. SCHREINER, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil: Einleitung und Text. 2. Teil: Historischer Kommentar. 3. Teil: Teilübersetzungen, Addenda et Corrigenda, Indices, [CFHB XII. 1-3, Series Vindobonensis], Βιέννη 1975, 1977, 1979.

Γενικὴ βιβλιογραφία

KRUMBACHER, *Geschichte*, I, 395-403. *Ἱστορία*, I, 801-816. –MORAVCSIK, 235-237. –COLONNA, 147-156. –HUNGER, *Literatur*, I, 481-482. *Λογοτεχνία*, II, 334-335.

Εἰδικὴ βιβλιογραφία

ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, «Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 7 (1910) 113-313. –Κ.Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, «Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις τῶν βραχέων χρονικῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου», *ΕΕΒΣ* 11 (1935) 3-15. –P. WITTEK, «Chroniques mineures byzantines», *Byz* 12 (1937) 309-323. –P. CHARANIS, «An important short chronicle of the fourteenth century», *Byz* 13 (1938) 335-362. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «A Note on the Short Chronicle No 45 of the Lampros-Amantos Collection», *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 7 (1939-1944) 447-451. –R.-J. LOENERTZ, «Chronicon breve de Graecorum imperatoribus ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano Graeco 162», *ΕΕΒΣ* 28 (1958) 204-215. –Z.G. SAMODUROVA, «K voprosu o malych vizantijskich chronikach (po rukopisjam moskovskich sobranij)», *VizVre* 21 (1962) 127-147. –R.-J. LOENERTZ, «La chronique brève de 1352. Texte, traduction et commentaire», *OCP* 29 (1963) 331-356. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «La chronique brève de 1352. Texte, traduction et commentaire. Deuxième partie: de 1328 à 1341», *OCP* 30 (1964) 39-64. –P. SCHREINER, «La chronique brève

de 1352. Texte, traduction et commentaire. Troisième partie: de 1342 à 1348», *OCP* 31 (1965) 336-373. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «La chronique brève de 1352. Texte, traduction et commentaire. Quatrième partie: de 1348 à 1352», *OCP* 34 (1968) 38-61. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, [Miscellanea Byzantina Monacensia, 6], Μόναχο 1967. –Ε. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, [Βιβλιοκρισία τοῦ P. Schreiner, *Studien zu den ΒΡΑΧΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*, Μόναχο 1967], *Ἑλληνικὰ* 21 (1968) 420-431. –A. KARPOZILOS – G.M. PARASSOGLOU, «*Διήγησις Βασιλέων τῶν Ἰσμαηλιτῶν*. A short chronicle», *Byz* 42 (1972) 73-87. –O. LAMPSIDIS, «Kurzer Kommentar zur Kleinchronik 6», *JÖB* 37 (1987) 201-203. –D. KORAĆ – R. RADIĆ, «Mehmed II, the Conqueror, in Byzantine Short Chronicles and old Serbian annals, inscriptions and genealogies», *ZRVI* 45 (2008) 289-300.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΗΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1341-1347)

Οἱ πηγὲς ἀπ' ὅπου ἀντλοῦν τὸ ὑλικό τους οἱ ἀνώνυμοι συγγραφεῖς τῶν *Βραχέων Χρονικῶν* παραμένουν, ὅπως προαναφέρθηκε, ἄγνωστες. Σὲ μία ἢ δύο περιπτώσεις διαπιστώνεται ἡ χρήση μίας ἐχθρικὰ διακείμενης πρὸς τὸν Ρωμανὸ Διογένη πηγῆς (*Χρονικὸν* ἀρ. 4) καὶ ἀκόμη μία ἀντίστοιχα ἀρνητικὴ πρὸς τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ (*Χρονικὸν* ἀρ. 8), ἀλλὰ αὐτὴ ἡ διαπίστωση ἀπὸ μόνη της δὲν ὁδηγεῖ παραπέρα.[75] Γεγονὸς παραμένει ὅτι στὸ *Χρονικὸ* ἀρ. 8, ἡ συγγραφὴ τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα, τὰ γεγονότα καταγράφονται σὲ γλώσσα στρωτὴ καὶ μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες, πράγμα ποὺ προϋποθέτει τὴν χρήση γραπτῶν μαρτυριῶν. Ἡ ἐξιστόρηση ξεκινᾶ μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ κράτους τῆς Νίκαιας καὶ τὴν διαδοχὴ στὸν θρόνο τῶν Λασκαριδῶν. Ἡ τύφλωση, ὡστόσο, τοῦ νεαροῦ Ἰωάννη Δούκα Λάσκαρη καὶ ὁ σφετερισμὸς τοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγο ἀποσιωπῶνται, ὅπως καὶ τὸ σχίσμα ποὺ ἀκολούθησε, τῶν Ἀρσενιατῶν: *τῷ δὲ ͵ςψξζʹ ἔτει, ἰαννουαρίῳ αʹ, ἡμέρα παρασκευῇ, ἀνηγορεύθη [ὁ Μιχαὴλ] καὶ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ [τοῦ Ἰωάννου] ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Νυμφαίου. εἶτα ἀφίκετο εἰς τὴν Νίκαιαν, ἔνθα καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀρσενίου* (*Χρονικὸν* ἀρ. 8, Schreiner, I, 75,6). Καταγράφονται συστηματικὰ οἱ γεννήσεις, οἱ θάνατοι καὶ οἱ γάμοι τῶν βασιλέων, οἱ ἐκλογὲς στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ τὰ σημαντικότερα γεγονότα ποὺ σημειώθηκαν ἕως τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα. Μεταξὺ ἄλλων μνημονεύεται ὁ θάνατος τοῦ Ἀνδρονίκου Βʹ στὶς 12 Φεβρουαρίου τοῦ 1332, καὶ ἀμέσως μετὰ τοῦ στενοῦ του συνεργάτη, τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη στὶς 13 Μαρτίου (ἀρ. 8, Schreiner,

75. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 44-51.

I, 79,26a-26b). Ἡ καταδίκη τοῦ Βαρλαὰμ τοῦ Καλαβροῦ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1341 σημειώνεται δίχως ἀναφορὰ στὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ καὶ τὴν διδασκαλία του: *μηνὶ ἰουνίῳ ι΄, τοῦ ,ϛωμθ΄ ἔτους, ἐποίησαν σύνοδον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ κατὰ τοῦ Βαρλαάμ, παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Πόλεως* (ἀρ. 8, Schreiner, I, 80,31). Ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος δὲν ἐκφέρει προσωπικὲς ἀπόψεις, περιοριζόμενος στὴν παρουσίαση καὶ μόνον τῶν γεγονότων. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ χρονογραφικὰ λήμματα τῆς περιόδου 1341-1347, δηλαδή, τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου (*Χρονικὸν* ἀρ. 8, § 35-48b, Schreiner, I, 81-85). Ἡ πηγή του ἀπηχεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὸν Γρηγορᾶ (ἰδίως στὰ λήμματα § 40, 42, 43, 45, Schreiner, I, 83-84), ἂν καὶ δὲν διαπιστώνεται ἀπευθείας ἐξάρτηση, πέραν τοῦ ὅτι τόσο ἡ πηγή του ὅσο καὶ ὁ ἴδιος ἐξέφραζαν μᾶλλον τὴν παράταξη τῆς ἀντιβασιλείας: *ἐξελθὼν δὲ καὶ ὁ Καντακουζηνὸς τοῦ Διδυμοτείχου παρέλαβε τὰ κάστρη τῆς Μακεδονίας ὅλα. Εἶτα ἦλθεν ἕως τῆς Πόλεως μετὰ Τούρκων καὶ μίαν καὶ δευτέραν. ἐποίησε δὲ φθορὰν πολλὴν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς* (ἀρ. 8, Schreiner, I, 84,45b). Συγκριτικὰ μὲ ἄλλα παρόμοια Χρονικὰ ποὺ φιλοδοξοῦν νὰ καλύψουν μεγάλες χρονικὲς περιόδους ἀποδεικνύεται λεπτομερέστερο καὶ ἀκριβέστερο στὶς εἰδήσεις του:

ἐγένετο σεισμὸς μέγας τὸ πρωΐ. καὶ ἀργὰ ἕτερος οἷος οὐκ ἐγένετο πώποτε. ἔσειε δὲ καιρὸν πολὺν καὶ ἔπεσον καὶ τείχη τῆς Πόλεως καὶ οἰκίαι πολλαί.	*γέγονε σεισμὸς μέγας, ὅτε ὑψώθη καὶ ἡ θάλασσα ἕως Σταυροῦ.*
ἔκοψαν τὸ κεφάλιν τοῦ Ἀποκαύχου, τοῦ μεγάλου δουκός, οἱ φυλακισμένοι εἰς τὸ μέγα Παλάτιν. καὶ τῇ ἐπαύριον παρελαβώθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους τῆς Πόλεως, παροτρύναντος τούτους τοῦ Τζεφρέ.	*ἐφονεύθη ὁ μέγας δούξ. τῇ ἐπαύριον ἐφονεύθησαν ἄρχοντες ρπ΄.*

καὶ τῇ ἐπαύριον ἐσέβην ὁ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὴν Πόλιν ἀπὸ τὴν Χρυσέαν πόρταν, προδοτῶν ὄντων τοῦ Φακιολάτου καὶ τοῦ γένους αὐτοῦ.	*ἡμέρᾳ σαββάτῳ εἰσῆλθε βασιλεὺς Κατακουζηνὸς Ἰωάννης εἰς τὴν Μπόλιν ἐκ τῆς Χρυσέας πόρτας, ἐκ τοῦ Φακεολάτου.*
Χρονικὸν ἀρ. 8, § 39, 44, 46b, Schreiner, I, 83, 84.	*Χρονικὸν* ἀρ. 9, § 10-12, Schreiner, I, 93.

ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΝΕΟΝ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜῼ

(35) 1341/6850 (Ind. 10)

ὀκτωβρίῳ <..>, ἰνδικτιῶνος ι΄, <τοῦ> ϛων΄ <ἔτους>, ἐξῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος ὅπως ὑπάγῃ εἰς τὸ Διδυμότειχον. καὶ διερχόμενος τοὺς Ἐπιβάτας ἐποίησε τὸν Ἀπόκαυχον ὁρκωμοτικόν, καὶ ἐξῆλθε τοῦ πύργου αὐτοῦ. εἶτα ἐπέτρεψεν αὐτὸν ὅπως ἔλθῃ εἰς τὴν Πόλιν. ἐλθὼν δὲ διέστρεψε τὴν δέσποινα κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου. οἰκονόμησε δὲ ἵνα πιάσωσι καὶ τοὺς ἄρχοντας. καὶ γνόντες τοῦτο ἐκεῖνοι ἐτζάκισαν τὴν πόρταν τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ ἔφυγον καὶ ἀπῆγαν εἰς τὸ Διδυμότειχον. κινήσας δὲ ὁ Ἀπόκαυχος τὸν λαόν, ἀπῆραν τὰ πράγματα καὶ ἐχάλασαν καὶ τὰ ὀσπίτια αὐτῶν. τοῦτο γνόντες ἐκεῖνοι μετὰ τοῦ φοσσάτου ἔβαλαν τὸν μέγαν δομέστικον τὸν Καντακουζηνὸν τὰ κόκκινα καὶ εὐφήμησαν αὐτὸν βασιλέα τῇ κϛ΄ τοῦ ὀκτωβρίου τῆς αὐτῆς ἰνδικτιῶνος. εἶτα ὑπῆρχε ταραχὴ οὐκ ὀλίγη μέσον αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου.

(36) 1341/6850 (Ind. 10)

νοεμβρίῳ κ΄, ἰνδικτιῶνος ι΄, ἐστέφθην ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἰωάννου, ὢν ἐτῶν ι΄. ἐποίησε δὲ καὶ τὸν Ἀπόκαυχον μέγαν δοῦκαν, τὸν δὲ μέγαν δοῦκαν τὸν Ἀσάνην πανυπερσέβαστον. καὶ ἐγκρατὴς ἐγένετο πάντων τῶν πραγμάτων ὁ μέγας δοῦκας. ἐποίησε δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ ὁμολογήσαντος τὸν Καντακουζηνὸν βασιλέα.

(37) 1342/6850 (Ind. 10)

μαρτίῳ <..>, ἰνδικτιῶνος τῆς αὐτῆς, ἐποίησεν ὁ μέγας δοῦκας ὁ Ἀπόκαυχος στόλον μέγα καὶ ἀπῆγεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὸν πρωτοστράτορα τὸν Συναδηνόν, ποιήσαντες σκαιωρίαν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. ὁ δὲ ἐξελθὼν τοῦ Διδυμοτείχου τῷ αὐτῷ μηνὶ μετὰ φοσσάτου ἀπῆγεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν πρωτοστράτορα. εἰς δὲ τὸ Γυναικόκαστρον γνοὺς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴν ἀπέδρα πρὸς τὸν κράλην.

(38) 1342/6850–6851 (Ind. 10–11)

ὁ δὲ πρωτοστράτωρ ἐπίασέ τινας ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀπῆγεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν μέγαν δοῦκαν. κατέβη δὲ καὶ ὁ μέγας δομέστικος ὁ Χρέλης ἐκεῖσε. καὶ ἐξελθόντες ἀπῆραν τὰ κάστρη τῆς Μακεδονίας ὅλα πάρεξ τοῦ Διδυμοτείχου, ὅτι αὐτὸ ἐφύλασσεν ἡ σύνευνος τοῦ Καντακουζηνοῦ μετὰ τοῦ Ἀσάνη τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς. εἶτα ἀπέστρεψεν ὁ μέγας δοὺξ μετὰ νίκης μεγάλης εἰς τὴν Πόλιν.

(39) 1343/6852 (Ind. 12)

ὀκτωβρίῳ ιη΄, ἰνδικτιῶνος ια΄, τοῦ ͵ϛωνα΄ ἔτους, ζάλης οὔσης πολλῆς καὶ ἀφορισμῶν πολλῶν τεθέντων παρὰ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἰωάννου, ἐγένετο σεισμὸς μέγας τὸ πρωί. καὶ ἀργὰ ἕτερος οἷος οὐκ ἐγένετο πώποτε. ἔσειε δὲ καιρὸν πολὺν καὶ ἔπεσον καὶ τείχη τῆς Πόλεως καὶ οἰκίαι πολλαί.

(40) 1343/6851 (Ind. 11)

τῷ ἀπριλλίῳ δὲ ἔφυγεν ὁ Καντακουζηνὸς ἀπὸ τὸν κράλην καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βέρροιαν.

(41) 1343–1344/6851–6852 (Ind. 11–12)

εἶτα περάσας ὁ Ἀμούρις ἀπῆγεν ἐκεῖσε καὶ ἀπῆρέν τον καὶ ἔφερέν τον εἰς τὸ Διδυμότειχον. ἔφθειραν δὲ τὴν Μακεδονίαν ὅλην, οἷα φθορὰ οὐκ ἐγένετο πώποτε.

(42) 1344/6852 (Ind. 12)

μαΐῳ <..>, ἰνδικτιῶνος ιβ΄, τοῦ ͵ϛωνβ΄ ἔτους, ᾠκονόμησεν ὁ μέγας δοὺξ φοσσάτον μέγα. ἀπῆρε δὲ καὶ τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, καὶ τὸν πατριάρχην κῦρ Ἰωάννην, καὶ ἐξῆλθε τῆς Πόλεως. καὶ τὸν μὲν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην ἀφῆκεν εἰς τὴν Ἡράκλειαν. αὐτὸς δὲ συνάξας τὰ φοσσάτα ἀπῆγεν εἰς τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἀπέκλεισεν αὐτόν. ἔκαυσε δὲ καὶ τὰ δεμάτια τοῦ θέρους ὅλα, καὶ ἐστενοχώρησεν αὐτὸν πολλά. τὸν ἰούλιον δὲ μῆνα ἐπνίγη ὁ γαμβρὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς ὁ πρωτοστράτωρ εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ Διδυμοτείχου κολυμβῶν.

(43) 1344/6852 (Ind. 12)

τὸν δὲ αὔγουστον ἐμήνυσεν ἡ δέσποινα τὸν πατριάρχην κῦρ Ἰωάννην εἰς τὴν Ἡράκλειαν, καὶ ἀπῆρε τὸν βασιλέα καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν παρὰ γνώμης τοῦ Ἀποκαύχου. ὃ γνοὺς ἐκεῖνος λυπηθεὶς ἐσχόλασεν ἀπὸ τοῦ Διδυμοτείχου καὶ ἦλθεν εἰς τὸν πύργον αὐτοῦ. εἶτα ἦλθε καὶ εἰς τὴν Πόλιν.

(44) 1345/6853 (Ind. 13)

τὸ ἐρχόμενον δὲ ἔτος, ἰουνίῳ ιδ΄, ἰνδικτιῶνος ιγ΄, ἔκοψαν τὸ κεφάλιν τοῦ Ἀποκαύχου, τοῦ μεγάλου δουκός, οἱ φυλακισμένοι εἰς τὸ μέγα Παλάτιν. καὶ τῇ ἐπαύριον παρελαβώθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους τῆς Πόλεως, παροτρύναντος τούτους τοῦ Τζεφρέ, καὶ διέβασαν τούτους εἰς τὸ σπαθίν, πλὴν ὀλίγων.

(45a) 1346/6854 (Ind. 14)

μαΐῳ ιγ΄, ἰνδικτιῶνος ιδ΄, ὥρᾳ β΄ τῆς νυκτός, ἐχάλασεν ἡ Ἁγία Σοφία.

(45b) 1345/6853–6854 (Ind. 13–14)

ἐξελθὼν δὲ καὶ ὁ Καντακουζηνὸς τοῦ Διδυμοτείχου παρέλαβε τὰ κάστρη τῆς Μακεδονίας ὅλα. εἶτα ἦλθεν ἕως τῆς Πόλεως μετὰ Τούρκων καὶ μίαν καὶ δευτέραν. ἐποίησε δὲ φθορὰν πολλὴν εἰς τοὺς Χριστιανούς. ἔπειτα παρέλαβε τὴν Σηλυβρίαν καὶ ἦν ἐκεῖσε.

(46a) 1347/6855 (Ind. 15)

φεβρουαρίῳ β΄, ἰνδικτιῶνος ιε΄, τοῦ ͵ϛωνε΄ ἔτους, ἐγένετο σύνοδος ἐν τῷ παλατίῳ κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου καὶ ἐκάθηραν αὐτόν, παρούσης καὶ τῆς δεσποίνης κυρᾶς Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης.

(46b) 1347/6855 (Ind. 15)
καὶ τῇ ἐπαύριον ἐσέβην ὁ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὴν Πόλιν ἀπὸ τὴν Χρυσέαν πόρταν, προδοτῶν ὄντων τοῦ Φακιολάτου καὶ τοῦ γένους αὐτοῦ.

(47) 1347/6855 (Ind. 15)
καὶ τῇ ζ' τοῦ αὐτοῦ ἐποίησεν κατάστασιν καὶ ὁρκωμοτικὸν ἔμπροσθεν τῆς Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας καὶ τῶν Ἁγίων Παθῶν, καὶ ὅπως ἐπάρῃ τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον γαμβρὸν εἰς τὴν θυγατέραν αὐτοῦ κυρὰν Ἑλένην. καὶ οὕτως εἰσῆλθεν εἰς τὸ παλάτιν.

(48a) 1347/6855 (Ind. 15)
μαΐῳ δὲ <ιζ'>, τῆς αὐτῆς ἰνδικτιῶνος, προεβλήθη ὑπὸ τῶν βασιλέων τούτων ὁ ὑποψήφιος Μονεμβασίας, κῦρ Ἰσίδωρος, πατριάρχης. εἶτα ἐχειροτονήθη ἐν τῷ <ναῷ> τῆς Βλαχέρνας ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου.

(48b) 1347/6855 (Ind. 15)
τῷ αὐτῷ μηνὶ κα' ἐστέφθην ὁ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνὸς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἰσιδώρου ἐν τῷ ναῷ τῆς Βλαχέρνας.

(48c) 1347/6855 (Ind. 15)
τῇ κδ' τοῦ αὐτοῦ, ἡμέρᾳ ε', εὐλογήθην ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τὴν δέσποιναν κυρὰν Ἑλένην ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ.

[P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil, [CFHB – XII/1], Βιέννη 1975, 81-85].

Σχόλια

(35) 2-3. *ἐποίησε τὸν Ἀπόκαυχον ὁρκωμοτικόν*: πβ. Καντακουζηνός, III 16, 103.1-11. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 252-253.

6. *τὴν πόρταν τοῦ Πορφυρογεννήτου*: ἡ ὀνομασία αὐτὴ δὲν μᾶς εἶναι γνωστή. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 253.

(36) 1. *ἐστέφθην ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης*: πβ. Γρηγορᾶς, XII 13, 616,7-11. Καντακουζηνός, III 36, 218,3-13. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 253-254.

(37) 3. *ποιήσαντες σκαιωρίαν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ*: πβ. Γρηγορᾶς, XII 16,3 – XIII 2, 626,3-636,10. 616,7-11. Καντακουζηνός, III 36-42, 224,21-255,12. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 254-255.

(38) 2. *ὁ Χρέλης*: σέρβος ὑποστηρικτὴς τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ (*PLP* 30989), στὸ *Χρονικὸν* παρουσιάζεται, ὡστόσο, ὡς σύμμαχος τοῦ πρωτοστράτορα Θεόδωρου Συναδηνοῦ. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 82.

(39) 2-3. *ἐγένετο σεισμὸς μέγας*: πβ. *κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον ἐξαίσιοί τινες ἀνεῤῥώγεσαν κατὰ Βυζαντίου καὶ τῶν αὐτοῦ προαστείων σεισμοὶ καὶ βρασμοὶ θαλάττιοι*. Γρηγορᾶς, XIV 13, 694,13-15.

(41) 1. *εἶτα περάσας ὁ Ἀμούρις*: πβ. Γρηγορᾶς, XIII 10, 671,23-677,14. Καντακουζηνός, III 63-66, 383,13-384,2. 390,15-404,6. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 257.

(44) 1. *ἔκοψαν τὸ κεφάλιν τοῦ Ἀποκαύχου*: πβ. Γρηγορᾶς, XIV 10,5-12, 731,12,733,10. Καντακουζηνός, III 88, 542,6-545,22.

3-4. *παροτρύναντος τούτους τοῦ Τζεφρέ*: ἀνῆκε στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ Ἀποκαύκου καὶ ἐκτελοῦσε χρέη δημίου ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, σύμφωνα μὲ τὸν Καντακουζηνὸ (III 88, 544,22-545,4). Βλ. καὶ *PLP* 27901.

(45a) 1. *ὥρᾳ β' τῆς νυκτός, ἐχάλασεν ἡ Ἁγία Σοφία: καὶ τηνικαῦτα πέπτωκεν ἡ μία τῶν αἰθερίων φάναι τεττάρων ἁψίδων* [...] *συγκαθελοῦσα ἑαυτῇ καὶ ὅσον ὑπήρειδεν ὁ ἐπεκάθητο ἡμισφαίριον*. Γρηγορᾶς, XV 2, 749, 14-17.

(45b) 2-3. *ἦλθεν ἕως τῆς Πόλεως – μίαν καὶ δευτέραν*: πβ. Γρηγορᾶς, XIV 9,2, 726,23-727,18. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 261-262.

(46a) 1-2. *ἐγένετο σύνοδος – κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου*: πβ. καὶ *Χρονικὸν* ἀρ. 113, Schreiner, I, § 3, 681,1-3: *τῇ γοῦν δευτέρᾳ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐγένετο καὶ μεγάλη συνέλευσις ἐν τῷ παλατίῳ, ἀρχιερέων, ἡγουμένων καὶ κοσμικῶν, καὶ καθῃρέθη Ἰωάννης ὁ πατριάρχης*. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 268.

(46b) 1. *ἐσέβην – ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὴν Πόλιν*: πβ. Γρηγορᾶς, XV 8,1-4, 773,3-775,2. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 269.

2. *προδοτῶν ὄντων τοῦ Φακιολάτου*: Γενουατικῆς καταγωγῆς, ὑπῆρξε ἀντίπαλος τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ στόλου (1346-1347) καὶ στὴν περίοδο 1347-1354 εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοστράτορος. *PLP* 29559.

(47) 1. *ἐποίησεν κατάστασιν καὶ ὁρκωμοτικόν*: *πρὸς τὰς φιλανθρώπους νένευκε* [ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα] *τοῦ βασιλέως* [Καντακουζηνοῦ] *συμβάσεις, συνάρχειν ἅμα καὶ προεδρεύειν*. Γρηγορᾶς, XV 8,11, 779,23-24. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 269-270.

(48a) 1-2. *προεβλήθη – ὁ κῦρ Ἰσίδωρος, πατριάρχης*: Σύμφωνα μὲ τὸν Γρηγορᾶ ἡ ἐκλογή του ἔγινε μὲ μεγάλες ἀντιδράσεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιπαλαμιτῶν ἀρχιερέων (XV 11, 786,11-787,9).

(48b) 1. *ἐστέφθην ὁ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνός*: πβ. Γρηγορᾶς, XV 11,3, 788,6-15. Καντακουζηνός, IV 4, 29,1-14. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 271.

(48c) 1-2. *εὐλογήθην ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης – τὴν δέσποιναν κυρὰν Ἑλένην*: πβ. Γρηγορᾶς, XV 11,8, 791,16-21. Καντακουζηνός, IV 4, 29,15-18. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, 271.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ′

ΤΟ *ΧΡΟΝΙΚΟΝ* ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΦΡΑΝΤΖΗ

Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Γεωργίου Σφραντζῆ σὲ πολλαπλὲς διπλωματικὲς ἀποστολές, καθὼς καὶ τὰ διάφορα κυβερνητικὰ ἀξιώματα ποὺ τοῦ δόθηκαν κατὰ καιροὺς σὲ ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν του, τὸν καθιστοῦν ἄριστο γνώστη τῶν γεγονότων ποὺ διαδραματίστηκαν τὶς τελευταῖες δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν Ἅλωση. Ἄλλωστε, εἶναι ὁ μόνος ἱστορικὸς ποὺ ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὴν πολιορκία τῆς Πόλης καὶ τὶς τραγικὲς στιγμὲς τῆς ὑποδούλωσής της ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Μωάμεθ Β′. Ἔλαβε μέρος στὴν ἄμυνα τῆς πρωτεύουσας, μαχόμενος στὸ πλευρὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε στενὸς φίλος καὶ συνεργάτης. Τὸ ἱστορικό του ἔργο ἔχει χαρακτήρα αὐτοβιογραφικὸ καὶ βασίζεται κυρίως σὲ σημειώσεις ἡμερολογίου ποὺ φαίνεται νὰ διατηροῦσε ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν. Ὅταν ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, πρόσφυγας καὶ ἀνέστιος, στὴν Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου στὴν Κέρκυρα, εἰκάζεται ὅτι κατὰ προτροπὴν κάποιων εὐγενῶν ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του μὲ σκοπὸ «τὴν ἀποκατάσταση τῆς τιμῆς τοῦ ἡττημένου αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ′, τῆς ταπεινωμένης του χώρας καὶ τῆς προσβεβλημένης Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου πίστεως».[1] Οἱ ἡμερολογιακές του καταχωρίσεις δὲν ἀπηχοῦν ἰδεολογικὲς συγκρούσεις οὔτε θρησκευτικὲς διενέξεις. Τὰ ζητήματα ποὺ φαίνεται νὰ τὸν ἀπασχολοῦσαν ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὴν ὑπηρεσία του στὴν αὐλὴ καὶ τὴν ἀνέλιξή του στὴν αὐλικὴ ἱεραρχία. Δὲν ἔγραψε ἱστορία ἐπειδὴ δὲν εἶχε εἴτε τὴν παιδεία γιὰ ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα ἢ τὸ κίνητρο ἢ ἀκόμη τὴν φιλοδοξία. Κατατάσσεται, βέβαια,

1. A. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, 324-1453*, Ἀθήνα 1954, 807.

στοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἁλώσεως, ἂν καὶ γιὰ τὸ τραγικὸ αὐτὸ γεγονὸς περιορίστηκε σὲ ἕνα σύντομο σημείωμα, ὅπως θὰ ἔκανε ὁ συγγραφέας ἑνὸς ὁποιουδήποτε χρονικοῦ. Ἄλλα ἐπίσης σημαντικὰ γεγονότα, ὅπως ἡ πρώτη πολιορκία τῆς Πόλης (1422), ἡ κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης (1430), ἡ μάχη τῆς Βάρνας (1444) ἢ ἀκόμη ἡ ἑνωτικὴ σύνοδος τοῦ 1438, ἁπλῶς μνημονεύονται μὲ μία ἢ δύο γραμμὲς στὸ ἡμερολόγιό του. Περιορίστηκε λοιπὸν στὸ ἐλάχιστο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ γνώρισε, εἶδε καὶ ἔζησε. Ἐντούτοις, ἡ προσωπική του μαρτυρία ὅσο ἀποσπασματικὴ καὶ ἂν εἶναι δὲν παύει νὰ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον.

Οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση του προέρχονται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ πληροφορίες ποὺ ὁ ἴδιος δίνει στὸ ἔργο του.[2] Τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα Σφραντζῆς μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τὸ 1257 καὶ προφανῶς ἔχει δυτικὲς ρίζες.[3] Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι γεννήθηκε στὶς 30 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1401 χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζει τὴν γενέτειρά του (*Χρονικόν*, Προοίμιο, Maisano, 6,5-6), ἡ ὁποία ὑποθέτουμε ὅτι ἦταν ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἡ οἰκογένειά του ἀνῆκε στὴν ἄρχουσα τάξη καὶ συνδεόταν μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή. Ὁ πατέρας του, Λήμνιος τὴν καταγωγή, διετέλεσε κελλιώτης τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, γιοῦ τοῦ Μανουὴλ Β′ (*Χρονικόν*, V 1, Maisano, 12,12-14), ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατέρα

2. Βλ. καὶ W. Miller, «The Historians Doukas and Phrantzes», *Journal of Hellenic Studies* 46 (1926) 65-71. V. Grecu, «Georgios Sphrantzes. Leben und Werk. Makarios Melissenos und sein Werk. Die Ausgabe», *ByzSla* 26 (1965) 62-73. N. B. Τωμαδάκης, *Δούκα – Κριτοβούλου – Σφρανζῆ – Χαλκοκονδύλη, Περὶ Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Συναγωγὴ κειμένων μετὰ προλόγου καὶ βιογραφικῶν μελετημάτων περὶ τῶν τεσσάρων ἱστοριογράφων*, Ἀθήνα 1969, 137-166.

3. Σὲ δύο Βραχέα Χρονικὰ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Σφραντζῆ παραδίδεται καὶ μὲ τὴν ἐπωνυμία Φιαλίτης: *ἔλαβεν ὁ δεσπότης ὁ Κωνσταντῖνος τὸν τόπον τῆς Παλαιᾶς Πάτρας ἀπὸ λιμοῦ καὶ ἐποίησεν κεφαλὴν Γεώργιον Σφραντζῆ τὸν Φιαλίτην* (Schreiner, *Kleinchroniken*, I, 34,6, 267). Δ.Α. Ζακυθηνός, «Σφραντζῆς ὁ Φιαλίτης», *ΕΕΒΣ* 23 (1953) 657-662. Ὅσο δὲ γιὰ τὴν μορφὴ τοῦ ὀνόματος Σφραντζῆς καὶ ὄχι Φραντζῆς, βλ. V. Laurent, «Σφραντζῆς et non Φραντζῆς», *BZ* 44 (1951) 373-378. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Sphrantzè et non Phrantzès. À nouveau!», *REB* 9 (1951) 170-171. Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες τοῦ ὀνόματος Σφραντζῆς, βλ. καὶ M. Philippides, W.K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies*, Surrey 2011, 142-143.

του ὑπῆρξε παιδαγωγὸς τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα (XV 5, 34,2-3). Μετὰ τὸν θάνατο τῶν γονιῶν του, ποὺ συνέβη κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ λοιμοῦ τὸ 1416/1417, ὁ νεαρὸς Σφραντζῆς, ἡλικίας τότε δεκαέξι χρονῶν, βρῆκε προστάτες στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ (VI 1, 14,4-5). Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἐπαγγελματική του ἄνοδος πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἀπρόσκοπτη, διότι σύντομα ἐντάχθηκε στὴν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορα Μανουὴλ Β′. Τὸ 1448 παντρεύτηκε τὴν Ἑλένη Παλαιολογίνα, μακρινὴ ἐξαδέλφη τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ′ Παλαιολόγου (XXIV 1, 86,3-5). Οἱ σχέσεις του μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸ περιβάλλον φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν πολὺ στενές, ὥστε ὁ Μανουὴλ Β′ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του νὰ τοῦ ὑπαγορεύσει τὴν διαθήκη του: *ὥρισέ μοι καὶ ἔγραψα ἰδίως* [...] *ὅτι νὰ ἔχῃ εἷς ἕκαστος τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ μὲν τόδε, ὁ δὲ τόδε ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀξιολόγων εἰδῶν* (XV 2, 32,4-7). Ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔτρεφαν οἱ αὐτοκράτορες στὸ πρόσωπό του, γίνεται καταφανὴς ἀπὸ τὶς πολυάριθμες διπλωματικὲς ἀποστολὲς ποὺ τοῦ ἐμπιστεύτηκαν.

Τὸ 1424, σὲ ἡλικία εἴκοσι τριῶν ἐτῶν, στάλθηκε ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Β′ σὲ διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὸν ὀθωμανὸ σουλτάνο Μουρὰτ Β′ στὴν Ἀδριανούπολη (XII 4, 26,1-10). Τὸ ἑπόμενο ἔτος συνόδευσε τὸν ἴδιο αὐτοκράτορα στὴν Πελοπόννησο (XV 2, 32,1-2) καὶ σὲ ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν του διορίστηκε διοικητὴς τῆς Γλαρέντζας (XVI 1, 36,22-24). Τὸ 1428/1429 ἔλαβε μέρος στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ποὺ διεξήγαγε ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, δεσπότης τοῦ Μορέως, κατὰ τῶν Φράγκων τῆς Πελοποννήσου. Στὴν Πάτρα, σὲ μία ἄλλη ἐπιχείρηση ἐνατίον τῶν Τούρκων, ἔσωσε τὸν αὐθέντη του ἀπὸ βέβαιο κίνδυνο: *καὶ δραμόντες, ἵνα ἢ σκοτώσωσιν ἢ πιάσωσιν αὐτόν, εὑρέθην ἐγὼ ὑπέρμαχος. καὶ ἐκεῖνος μὲν θεοῦ βοηθείᾳ ἀποπλακεὶς ἀπὸ τὸ ἄλογον ἔφυγε πεζὸς* (XVII 8, 46,2-4). Αἰχμαλωτίστηκε ὅμως ὁ ἴδιος καὶ μόλις μετὰ ἀπὸ ἕναν χρόνο κέρδισε τὴν ἐλευθερία του ἀντὶ σημαντικοῦ ποσοῦ λύτρων (XIX 1-4 , 54,1-58,3).

Τὸ 1429 στάλθηκε ἐκ νέου σὲ διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὸν σουλτάνο Μουρὰτ Β′ (XX 1, 64,3-4) καὶ τὸν ἴδιο χρόνο μετέβη στὴν Ἀκαρνανία γιὰ νὰ εἰρηνεύσει τοὺς ἀντιμαχόμενους γιοὺς τοῦ Καρόλου Τόκκου. Γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ ἱστορικὸς αἰχμαλωτίσθηκε κατὰ τὴν ἀποστολή του, αὐτὴν τὴν φορὰ ἀπὸ καταλανοὺς ληστές, καὶ ἀπελευθερώθηκε μετὰ ἀπὸ ἕνα ἔτος καὶ πάλι μὲ τὴν καταβολὴ λύτρων (XXI 1, 68,12-24).

Κατέλαβε διάφορα ἀξιώματα, ἀρχικὰ ἐκεῖνο τοῦ πρωτοβεστιαρίτη[4] (1432) καὶ ἀργότερα τοῦ ἐπάρχου Σηλυμβρίας (1443) καὶ Λακωνίας (1446) ἀντίστοιχα. Μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση ἀναφέρει μάλιστα ὅτι τοῦ δόθηκε τὸ κεφαλατίκιον τοῦ Μυστρᾶ *μετὰ καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτόν*, [...] *καὶ μετὰ πάντων τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν, ὡς οὐκ εἶχεν ἄλλος τις οὕτως πώποτε τὸ τοῦ Μυζηθρᾶ κεφαλατίκιον* (XXVII 1, 96,4-6). Κατ' ἐντολὴν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ', ἐπισκέφτηκε ξένες αὐλὲς πρὸς ἀναζήτηση αὐτοκρατορικῆς συζύγου μὲ ἀπώτερο στόχο βέβαια τὴν ἐξασφάλιση στρατιωτικῆς βοήθειας. Ἔτσι τὴν ἄνοιξη τοῦ 1451, ἀφοῦ ἀπέτυχαν οἱ διαπραγματεύσεις ποὺ εἶχε διεξαγάγει μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Τόκκων καὶ τῶν Γατελούζων, στάλθηκε στὸν αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζούντας Ἰωάννη Δ' Μεγαλοκομνηνὸ καὶ στὸν γεωργιανὸ ἡγεμόνα Γεώργιο, χωρὶς ὅμως ἡ ἀποστολή του νὰ στεφθεῖ μὲ ἐπιτυχία (XXX-XXX, 102-112). Ὁ ἴδιος μάλιστα ἀναφέρει ὅτι προσπάθησε νὰ μεταπείσει τὸν αὐτοκράτορα, προτείνοντάς του ἀντὶ τοῦ προξενιοῦ ποὺ προετοίμαζε στὴν αὐλὴ τῆς Τραπεζούντας νὰ ἐπιδιώξει γάμο μὲ τὴν χήρα τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ Μάρα, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας. Αὐτὸς ὁ γάμος, σύμφωνα μὲ τὸν Σφραντζῆ, πολιτικὰ ἦταν συμφερότερος, γιατὶ θὰ συνέδεε τὴν βυζαντινὴ αὐλὴ μὲ τὸ γένος τοῦ σουλτάνου, καὶ σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο συμφώνησε τελικὰ ὁ αὐτοκράτορας, ἡ χήρα ὅμως τοῦ Σουλτάνου προτίμησε *νὰ μένῃ ἐλευθέρα* (XXXI 11, 112,24-25).

Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ Σφραντζῆς αἰχμαλωτίστηκε μὲ τὴν οἰκογένειά του, ἀλλὰ κατάφερε νὰ ἐξαγοραστεῖ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1453 καὶ στὴν συνέχεια νὰ καταφύγει στὸν Μυστρᾶ, ἀφήνοντας ὅμως στὰ χέρια τῶν Τούρκων τὴν σύζυγό του καὶ τὰ δύο του τέκνα, τὸν Ἰωάννη καὶ τὴν Θάμαρ (XXV,11 134,16-22). Μετὰ ἀπὸ ἕναν περίπου χρόνο, κατόρθωσε νὰ ἀπελευθερώσει τὴν σύζυγό του ἀπὸ τὴν δουλεία, ὄχι ὅμως τὰ τέκνα του (XXXVII 6, 144,25-30). Ὁ γιός του ἐσφάγη σὲ ἡλικία δεκαέξι χρονῶν, ὡς δῆθεν ἔνοχος δολοφονικῆς ἀπόπειρας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Σουλτάνου, ἐνῶ ἡ κόρη του πέθανε στὴν αἰχμαλωσία ἀπὸ κάποια ἀρρώστια (XXXVII,3, 144,5-9. XXXVII,9 146,7-9). Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο ὁ Σφραντζῆς ταξίδεψε στὴν Σερβία (1454) καὶ στὴν Βενετία (1456) ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ δεσπότη τῆς Πελοποννήσου

4. Βλ. καὶ R. Guilland, «Le protovestiarite Georges Phrantzès», *REB* 6 (1948) 48-57.

Θωμᾶ (XXXVII 4, 144,13-16. 10, 146,10-13). Μετὰ τὴν κατάληψη τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μορέως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1459-1460) καὶ τὴν φυγὴ τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου στὴν Ἰταλία, ὁ Σφραντζῆς ἀναζήτησε μὲ τὴν σύζυγό του καταφύγιο στὴν Κέρκυρα (XLI 6, 168,20-31), ὅπου, καταβεβλημένος καὶ ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ ποὺ ἔβλεπε γύρω του, ἀποσύρθηκε μὲ τὴν σύζυγό του ἀρχικὰ στὸ κάθισμα τοῦ ἁγίου Ἡλιοῦ, πλησίον τοῦ κάστρου τῆς πόλης, καὶ λίγο ἀργότερα στὴν Μονὴ τῶν ὁσίων ἀποστόλων Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου (XLI 7, 170,5). Σύντομα ὅμως οἰκονομικοὶ λόγοι τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγει στὴν Ἰταλία: *Κἀγὼ δ' ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐνδείας Ἀπριλλίῳ ιη' ἐξῆλθον καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἀγκῶνα τῇ ιζ' Μαΐου* (XLIII 1, 176,11-12). Ἐκεῖ, στὸ Viterbo, ἀναζήτησε τὸν Βησσαρίωνα. Ἐν συνεχείᾳ στὴν Ρώμη συναντήθηκε μὲ τοὺς γιοὺς τοῦ δεσπότη Θωμᾶ Παλαιολόγου, Ἀνδρέα καὶ Μανουήλ, προσκύνησε τοὺς τάφους τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ μετὰ ἀπὸ ἕξι περίπου μῆνες ἐπέστρεψε στὴν Κέρκυρα μέσῳ Βενετίας (XLIII 1, 176,11-25). Μετὰ ἀπὸ μιὰ βαριὰ ἀρρώστια (XLVIII 1-2, 194,1-18) ὁ θάνατος τὸν βρῆκε τὸ 1478 ἢ πιθανὸν λίγο ἀργότερα.

α) Τὸ *Μικρὸ Χρονικό*

Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Σφραντζῆ παραδίδονται σὲ δύο παραλλαγές, γνωστὲς ὡς *Χρονικὸν Minus* καὶ *Maius* ἀντίστοιχα. Ἡ σχέση τῶν δύο παραλλαγῶν προβλημάτισε ἐπὶ μακρὸν τοὺς ἐρευνητές. Τὸ *Minus* (στὸ ἑξῆς *Μικρὸ Χρονικό*) θεωρήθηκε ἀρχικὰ ἕνα πρῶτο γράψιμο, ποὺ ἀποτέλεσε τὴν βάση γιὰ τὴν συγγραφὴ τοῦ *Maius* (στὸ ἑξῆς *Μεγάλο Χρονικό*).[5] Ἡ αὐθεντικότητα τοῦ *Μεγάλου Χρονικοῦ* ἀμφισβητήθηκε μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸν Ι. Παπαδόπουλο τὸ 1935, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε ὅτι αὐτὴ ἡ παραλλαγὴ δὲν ἀποτελοῦσε ἁπλῶς μία ἐπαυξημένη μορφὴ τοῦ *Μικροῦ Χρονικοῦ* καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα, ἀλλὰ ὅτι ἦταν συμπίλημα τοῦ Μακαρίου Μελισσηνοῦ, μητροπολίτου Μονεμβασίας. Ἡ μνεία διαφόρων γεγονότων τοῦ 16ου αἰώνα, καθὼς καὶ

5. G. Destunis, «Opyt' biografii Georgija Frandzija», *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenija* 287 (1893) 427-497.

οἱ συχνὲς ἀναφορὲς στὴν οἰκογένεια τῶν Μελισσηνῶν καὶ στὸ ἔνδοξο παρελθόν τους ὑποδηλώνουν ὅτι συμπιλητὴς τοῦ ἔργου ἦταν ὁ γνωστὸς πλαστογράφος Μακάριος Μελισσηνός, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 16ο αἰώνα.[6] Τὶς ἀπόψεις τοῦ Ι. Παπαδόπουλου ἐν πολλοῖς δέχτηκαν καὶ ἀργότερα ἀποσαφήνισαν καὶ ἄλλοι μελετητές, ἰδίως ὁ R. Loenertz καὶ ὁ V. Grecu.[7] Τὸ *Μεγάλο Χρονικὸ* εἶναι συνεπῶς ἔργο μεταγενέστερο, βασισμένο στὸ *Μικρὸ Χρονικὸ* ἢ καὶ πιθανὸν σὲ ἄλλες σημειώσεις τοῦ Σφραντζῆ, οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν διασωθεῖ αὐτοτελῶς.

Οἱ σημειώσεις ποὺ κράτησε ἐν εἴδει ἡμερολογίου ὁ Σφραντζῆς γιὰ τὴν περίοδο 1413-1477, τὶς ὁποῖες ἐπεξεργάστηκε στὴν Κέρκυρα μετὰ τὸ 1468 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν βαριά του ἀρρώστια τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1476, συγκροτοῦν τὸν κορμὸ τοῦ *Μικροῦ Χρονικοῦ*. Οἱ σημειώσεις του δὲν δείχνουν κάποιο σχέδιο βάσει τοῦ ὁποίου ἐπέλεγε τὸ ὑλικό του. Ξεκινᾶ μὲ τὸν θάνατο τοῦ Βαγιαζὶτ (1412) καὶ τὶς διαδοχὲς τῶν τούρκων σουλτάνων, τὶς ὁποῖες ἁπλῶς κατέγραψε δίχως σχολιασμὸ (Ι 1, 4,8-14). Στὴν συνέχεια, περνᾶ σὲ συμβάντα τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, σὲ ἐνθρονίσεις πατριαρχῶν, σὲ γεννήσεις καὶ θανάτους, ἀφίξεις ἐπωνύμων στὴν πρωτεύουσα, γάμους καὶ ἄλλα παρόμοια (II-VI, 4,8-14,11). Ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων ἀποκτᾶ μεγαλύτερη συνοχὴ θὰ λέγαμε ἀπὸ τὸ 1421, δηλαδὴ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μωάμεθ Α΄ (VII 1, 14,12 κ.ἑ.). Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὁ Σφραντζῆς ἀρχίζει νὰ καταγράφει ἐπίσης ἐν συντομίᾳ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις ποὺ διαδραματίζονταν στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια, στὸν βαθμό, βέβαια, ποὺ ἐπηρέαζαν τὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο (IX 1-XI 1, 20,1-22,13). Ἕνα σημαντικὸ μέρος τῆς ὕλης του, ὡστόσο, ἀφορᾶ γεγονότα τοῦ στενοῦ οἰκογενεια-

6. J.B. Falier – Papadopoulos, «Phrantzès est-il réellement l'auteur de la grand chronique qui porte son nom?», [Actes du IVe Congrès International des Études Byzantines, I, Σόφια 1935], *Izvestija na bulgarskija archeologicheski institut* 8 (1935) 177-189.

7. R.J. Loenertz, «Autour de Chronicon majus attribué à Georges Sphrantzès», *Miscellanea G. Mercati*, III, *Studi e Testi* 123, Ρώμη 1946, 273-311. V. Grecu, «Das Memoirenwerk des Georgios Sphrantzes», *Actes du XIIe Congrès International d'Études Byzantines (Ohrid, 1961)*, II, Βελιγράδι 1964, 327-341. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Georgios Sphrantzes. Leben und Werk. Makarios Melissenos und sein Werk. Die Ausgabe», *ByzSla* 26 (1965) 62-73.

κοῦ του κύκλου καὶ τῶν προσωπικῶν του ἐμπειριῶν ὡς αὐτοκρατορικοῦ ἀξιωματούχου. Ἀποκαλύπτει ἐμπιστευτικὲς συζητήσεις ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε μὲ τοὺς βασιλεῖς (XVII 1, 40,13-22), καὶ ἐνίοτε ἀσκεῖ ἔμμεσα κριτική, ὅπως, λόγου χάρη, στὴν λαθεμένη ἀπόφαση τοῦ Ἰωάννη Η΄ νὰ ἀντιταχθεῖ στὴν ἄνοδο τοῦ Μουρὰτ στὴν ἐξουσία, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Μανουὴλ Β΄ (VIII 3, 18,15-26),[8] ἀλλὰ καὶ στὴν ἐμμονὴ τοῦ νεοτέρου Παλαιολόγου νὰ προχωρήσει τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ρώμη (XXIII 2-7). Διατυπώνει ἐπίσης ἀντιρρήσεις *διὰ τὴν μελετηθεῖσαν (ὡς μὴ ὤφελε) σύνοδον* (XXIII 1, 80,4-5) – διότι πίστευε ὅτι ἡ ἑνωτικὴ σύνοδος τοῦ 1438 ἦταν ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη ἐντελῶς ἄκαιρη καὶ ἔγινε μάλιστα ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῆς αὐτοκρατορίας, διότι προκάλεσε τὴν τουρκικὴ ἐπιθετικότητα: *ἀλλὰ διὰ τὸ ὅτι ἦν καὶ αὕτη ἡ τῆς συνόδου δουλεία αἰτία μία καὶ πρώτη καὶ μεγάλη εἰς τὸ νὰ γένηται ἡ κατὰ τῆς Πόλεως τῶν ἀσεβῶν ἔφοδος καὶ ἀπὸ ταύτην πάλιν ἡ πολιορκία καὶ ἡ αἰχμαλωσία καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ ἡμῶν* (XXIII 4, 80,26-29).

Μολονότι δὲν αὐτοπαρουσιάζεται σὰν θιασώτης τῆς Ἕνωσης, ἐκφράζεται μὲ σεβασμὸ ὅταν γράφει γιὰ τὸν Βησσαρίωνα, τὸν ὁποῖο μάλιστα ἀποκαλεῖ καρδινάλιο καὶ πατριάρχη, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι τοῦ ἀναγνώριζε τὸν τίτλο τοῦ πατριάρχου ποὺ τοῦ εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὸν πάπα (XLII 11, 176,1-6). Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ ζήτημα, ὅταν μετέβη στὴν Ρώμη ὁ Σφραντζῆς λόγῳ τῆς φτώχειας του, φαίνεται νὰ ἀναζήτησε τὸν Βησσαρίωνα στὴν περιοχὴ τοῦ Βιτέλμου (Viterbo)(XLIII 1, 176,11-15). Πρὸς τὸ τέλος τοῦ *Χρονικοῦ* του κατέγραψε ἐπίσης τὸν θάνατό του (XLVI 11, 190,13-19). Γιὰ τὶς διασυνδέσεις του, γνωρίζουμε μόνον ὅ,τι ὁ ἴδιος δηλώνει στὸ *Χρονικό*. Ἀπὸ τοὺς ἐπωνύμους ποὺ μνημονεύει ξεχωρίζουν δύο ἐκκλησιαστικοὶ μὲ σαφεῖς φιλολατινικὲς θέσεις: ὁ Ἰσίδωρος Κιέβου, γιὰ τὸν ὁποῖο μεσολάβησε στὸν Κωνσταντίνο ΙΑ΄ νὰ γίνει πατριάρχης προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ Ἕνωση μὲ εὐνοϊκότερους ὅρους (XXXVI 5, 138,11-15), καὶ ὁ Μακάριος Μακρής, τὸν ὁποῖο ὑποστήριξε νὰ γίνει ἡγούμενος τῆς Μονῆς Παντοκράτορος (XXI,8, 70,24-28). Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἡ μονὴ αὐτὴ ἐπανειλημμένως μνημονεύεται ὡς τόπος ταφῆς τῆς αὐτοκρα-

8. *Προεῖδον γὰρ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτοῦ καὶ τὰ ἐδόξαζε κατορθῶσαι μὲ τὸν Μουσταφᾶν, καὶ εἶδον καὶ τὰ τέλη τῶν κατορθωμάτων εἰς τί κίνδυνον μᾶς ἔφερον* (XXIII,7, 82,24-26.

τορικῆς οἰκογένειας (XIV 1. XVI 8. XXVIII 5,7. XXX 2). Οἱ σχέσεις του, ὡς φαίνεται, μὲ τὸν αὐλικὸ κύκλο, δὲν ἦταν πάντα ἁρμονικές. Ἄλλωστε, δὲν κρύβει τὴν ἀντιπάθειά του πρὸς τὸν Λουκᾶ Νοταρᾶ. Ἡ σχέση τῶν δύο ἀνδρῶν ἦταν προφανῶς ἀνταγωνιστικὴ καὶ ὀξύνθηκε ὅταν ὁ Σφραντζῆς διεκδίκησε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου λογοθέτη (XXXIII 4-XXXIV 12). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ συγκεκριμένο συμβὰν περιγράφεται μὲ κάθε λεπτομέρεια, ἐνῶ ἄλλα πολὺ πιὸ σημαντικὰ γεγονότα ἁπλῶς μνημονεύονται ἢ καὶ ἀποσιωποῦνται ἐντελῶς. Ἀρνητικὰ ἐκφράζεται καὶ γιὰ τοὺς ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ὑπέσκαπταν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἐνῶ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος κρεμόταν πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους (XL 9,11,15, 162,22-28. 164,7-12. 166,6-9. XLIV 1, 180,8-12).

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται καταφανὲς ὅτι στὸ ἡμερολόγιό του ὁ Σφραντζῆς κατέγραφε τὰ γεγονότα ποὺ γνώριζε ἄμεσα λόγῳ τῆς ἰδιότητάς του: διπλωματικὲς ἀποστολές, ἐμπιστευτικὲς συζητήσεις, γεγονότα ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὸν αὐλικὸ κύκλο. Μερικὲς ἀκόμη λεπτομέρειες στὸ κείμενό του παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν σημερινὸ ἀναγνώστη. Ἀναφερόμενος στὸ ἄλογό του ποὺ τὸν πλάκωσε ὅταν ἔπεσε σὲ μία συμπλοκὴ καὶ αἰχμαλωτίστηκε, δίνει τὸ ἱστορικὸ τοῦ ἀλόγου του καὶ τῶν προηγούμενων ἰδιοκτητῶν του (XVII 9, 46,5-13). Σὲ ἄλλο σημεῖο, κάνοντας λόγο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὴν φυλακὴ τῆς Πάτρας, περιγράφει λεπτομερῶς τὰ ρούχα ποὺ τοῦ δώρισε *πρὸς ἔπαινον καὶ παραμυθίαν* ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος: *ἔφερόν με εὐεργεσίαν αὐτοῦ ταμπάριον διπλὸν χαμουχᾶν πράσινον ἀπὸ τὴν Λοῦκκαν ἀξιόλογον μετὰ πρασίνης τζόχας καὶ καλῆς ἐνδεδυμένον, σκουφίαν Θεσσαλονικαίαν μετὰ χρυσοκοκκίνου χασδέου ἐνδεδυμένην, καβάδιν χρεμεζῆν χαμουχᾶν μετὰ βαρέου καταράχου ἐνδεδυμένον, κουρτζουβάκιν χαμουχᾶν χρυσὸν πράσινον καὶ φωτᾶν πράσινον καὶ σπαθὶν ἐγκεκοσμημένον* (XIX,4 56,19-58,3).[9] Ἔμμεσα ἀναφέρεται στὴν ὕπαρξη ἑβραϊκῆς συνοικίας στὴν Πάτρα (XVII 7,8, 44,8,22), ἐνῶ ἀπὸ τὶς χρονογραφικές του σημειώσεις ξεχωρίζουν ἡ πυρκαγιὰ τοῦ Ἰανουαρίου 1434 ποὺ κατέστρεψε τὸν ναὸ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν (XXI 14, 72,17-19), οἱ

9. Παρόμοια βασιλικὰ δῶρα ἔνδυσης, *καβάδιν, μολυβὸν χαμουχᾶν μετὰ βαρεοκοιλίας ἐνδεδυμένον*, ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλα συμφραζόμενα τοῦ *Χρονικοῦ* Minus (XIII, 4, 28,10-11).

καταστροφικοὶ σεισμοὶ ποὺ ἔπληξαν τὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου τὴν ἄνοιξη τοῦ 1469 καὶ ἡ πρωτοφανὴς χιονόπτωση στὴν Κέρκυρα τὸν ἑπόμενο χειμώνα, *ὥστε καὶ ἀλώπεκας καὶ λαγωοὺς διὰ τῶν οἰκείων χειρῶν θηρεύειν* (XLVI 2,4, 186,20-23, 28-32). Κατέγραψε ἐπίσης τὸ θανατικὸ ποὺ ἔπεσε τὸν χειμώνα τοῦ 1417 στὶς περιοχὲς τῆς Μαύρης Θάλασσας καὶ στὴν συνέχεια, τὴν ἄνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ ἴδιου χρόνου, στὴν Κωνσταντινούπολη, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπεισέλθει σὲ λεπτομέρειες τῶν δεινῶν τῆς ἐπιδημίας (V 1,2, 12,1-24). Τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἀφήγησής του ἦταν φυσικὰ ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ ὁ Μυστρᾶς, σὲ σχέση πάντα μὲ τὸ αὐλικὸ περιβάλλον. Τὰ γεγονότα τῆς πολιορκίας καὶ τῆς Ἅλωσης τῆς Βασιλεύουσας τὰ ἀντιπαρῆλθε σιωπηρά, ἀρκούμενος μόνον σὲ μία μᾶλλον λακωνικὴ σημείωση: *Καὶ τῇ κθ΄ Μαΐου, ἡμέρᾳ γ΄, ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ἀρχῇ, ἀπῆρε τὴν Πόλιν ὁ Ἀμηρᾶς, ἐν ᾗ ὥρᾳ καὶ ἁλώσει τῆς Πόλεως καὶ ὁ μακαρίτης αὐθέντης μου κῦρ Κωνσταντῖνος βασιλεὺς ὁ Παλαιολόγος σκοτωθεὶς ἀπέθανεν, ἐμοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐχ εὑρεθέντος τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ προστάξει ἐκείνου εἰς ἐπίσκεψιν δῆθεν ἄλλου μέρους τῆς Πόλεως· ἰοὺ ἰοὺ κἀμοί, τῆς προνοίας οὐκ οἶδα εἰς τίνα με καιρὸν φυλαττούσης* (XXXV 9, 134,1-6).

Γιὰ τὴν παιδεία του δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἰδιαίτερος λόγος. Οἱ ἐλάχιστες ρήσεις μὲ τὶς ὁποῖες διανθίζει τὸν λόγο του ἀπηχοῦν λειτουργικὰ κείμενα καὶ βιβλικὰ ἀναγνώσματα.[10] Ἡ μοναδική του ἄμεση παραπομπὴ σὲ κείμενο ἀφορᾶ δύο κανόνες μίας ἐναρέτου, λογίας γυναικὸς τῆς οἰκογένειας τῶν Παλαιολόγων (XVIII 2. 48,4-7). Τὸ *Χρονικό* του ἀναμφίβολα τὸ διατρέχει ἕνα βαθὺ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ἦθος καὶ τὴν πορεία τῆς ζωῆς του.[11] Ἂν ὑπάρχει ἕνα μήνυμα στὸ κείμενό του αὐτὸ συνοψίζεται σὲ μία φράση — ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος ἔκανε τὸ πᾶν γιὰ νὰ σώσει τὴν Πόλη: *ὁ δὲ μακαρίτης καὶ αὐθέντης μου ὁ βασιλεὺς τί οὐκ ἔπραξε κρυφίως καὶ φανερῶς πρὸς βοήθειαν τοῦ ὁσπιτίου αὐτοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν ἢ τῆς ζωῆς αὐτοῦ; ἢ ἐνεθυμεῖτο ὅτι, ἐὰν ἐπισυμβῇ τίποτε, νὰ φύγῃ δυνατοῦ καὶ εὐκόλου ὄντος;* (XXXVI 10, 140,20-23). Εἶχε ἐπίγνωση ὅτι τὸ βυζαντινὸ κράτος εἶχε οριστικὰ καταρρεύσει καὶ ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰδέα ἦταν πλέον ξεπερασμένη. Ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὸ

10. VIII 2, 18,13-14 = *Ψαλμ.* 29 (30):6. XLIV 1, 180,11-12 = *Ψαλμ.* 67 (68):2. Βλ. καὶ τὸ Index locorum τῆς ἔκδοσης Maisano, 267.

11. Βλ. καὶ Maisano, *Giorgio Sfranze*, 17*-20*.

παλαιό μεγαλεῖο τῶν Ρωμαίων ἦταν μία μικρὴ σπίθα – *καὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων μικροῦ τούτου σπινθῆρος* (XXXV 5, 132,2-3). Αὐτὴν τὴν θλιβερὴ πραγματικότητα τοῦ τὴν εἶχε εὔστοχα ἐπισημάνει σὲ μία συζήτησή τους καὶ ὁ Μανουὴλ Β': *οὐ βασιλέα θέλει ἡ ἡμῶν ἀρχή, ἀλλ' οἰκονόμον* (XXIII 7, 82,22). Τέλος, χρησιμοποίησε τὴν γλώσσα τῶν χρονογράφων, χωρὶς νὰ ἀποκλείει καὶ κάποιους ἀρχαϊσμοὺς ἢ λόγιους τύπους. Ὑφολογικὰ στέκεται πολὺ κοντὰ στὸ *Χρονικὸ* τοῦ Παναρέτου, παρὰ τὶς διαφορὲς ποὺ παρατηροῦνται στὸν τρόπο τῆς ἀφήγησής τους. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Σφραντζῆ νὰ γράψει στὴν καθομιλουμένη ταίριαζε πάντως μὲ τὸ παρηκμασμένο Βυζάντιο, καὶ τὸν ἐπαρχιωτισμὸ ποὺ χαρακτηρίζει γενικότερα τὴν σκέψη του. Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰδέα ἀπαιτοῦσε ἕνα διαφορετικὸ εἶδος γραφῆς, ὁπωσδήποτε, λογιότερο, ἀλλά, ὡς φαίνεται, δὲν τὸν ἀπασχολοῦσε.[12] Ὅπως παρατήρησε ὁ K. Krumbacher, ὁ Σφραντζῆς κατέχει τὴν μέση θέση μεταξὺ τοῦ Χαλκοκονδύλη καὶ τοῦ Δούκα (*Ἱστορία*, I, 622). Χρησιμοποιεῖ δημώδεις τύπους, ὅπως *ἔνι* (=*ἐστὶν* VIII,3, 18,19), *ἕως εἰς* (VII,2, 16,6), *θέλω νὰ* (XIII 4, 28,17), *γαλιώτα* (XXII,9, 78,3), *καβάδιν* (XIII,4, 28,10. XIX,4, 58,1), καθὼς καὶ τουρκικὲς καὶ ἰταλικὲς λέξεις, ὅπως *κουκουζέλα* (XX,3, 64,23), *χαράτζι* (XIX 5, 58,6), *χαμουχᾶς* (XIII 4, 28,10. XIX,4, 58,1), *κατούνα* (IX 4, 56,19), *βιτζεκαντζελλάριος* (XXVI 4, 94,2), *προβεδοῦρος* (XLIII 5, 178,6) κ.ἄ.[13]

β) Τὸ *Μεγάλο Χρονικό*

Τὸ *Μεγάλο Χρονικό*, τὸ ὁποῖο διαφέρει σαφῶς γλωσσικὰ καὶ ὑφολογικὰ ἀπὸ τὸ *Μικρό*, ἀφηγεῖται σὲ τέσσερα βιβλία τὰ γεγονότα τῆς περιόδου 1258-1478 καὶ προλογίζεται μὲ ἕνα προοίμιο παρμένο ἀπὸ τὸν Γεώργιο Ἀκροπολίτη. Ἐξυπακούεται ὅτι στὸ *Μεγάλο Χρονικὸ* συμπεριλαμβάνεται λέξη πρὸς λέξη καὶ τὸ *Μικρό*. Τὸ πρῶτο βιβλίο καλύπτει τὴν περίοδο 1258 μέχρι τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ Β' (1425). Τὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννη Η' (1425-1448) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ' (1449-1453) διαλαμβάνονται στὸ δεύτερο καὶ τρίτο βιβλίο ἀντίστοιχα, ἐνῶ στὸ τέταρτο ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν Ἅλωση μέχρι τὸ 1478. Ἡ διάρθρωση τοῦ κειμένου ἔχει τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

12. D.R. Reinsch, «Αυτοκρατορία και γλώσσα μετά την Άλωση: Γεώργιος Αμοιρούτζης και Γεώργιος Σφραντζής», *Κωνσταντινούπολη. 550 χρόνια μετά την άλωση*, ἐκδ. E. Motos Guirao – M. Morfakidis Filactos, Γρανάδα 2006, 121-126.

13. Βλ. καὶ Hunger, *Λογοτεχνία*, II, 356. Maisano, *Giorgio Sfranze*, 38*-51.

(α) ἡ ἄνοδος στὴν ἐξουσία τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων *ἄχρι τῆς ἁλώσεως* σὲ ἐπιτομὴ (Pseudo-Phrantzes, Grecu, 154,1-208,31).

(β) περὶ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων *ἄχρι τοῦ ἀμηρᾶ Μεχεμέτη τοῦ τὴν Πόλιν ἁλώσαντος* (208,34-234,26).[14]

(γ) παρέκβαση περὶ τοῦ προφήτη Μωάμεθ, τῆς κατάληψης τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς καὶ τῆς ἀνακατάληψής της ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (234,27—246,11).

(δ) ἡ βασιλεία τῶν Παλαιολόγων, ὅπως ἐκτίθεται στὸ *Μικρὸ Χρονικὸ* (246,12-590,8).

Ἡ ἐξιστόρηση τοῦ *Μεγάλου Χρονικοῦ*, ὡστόσο, διακόπτεται ἀπὸ ἐκτενεῖς παρεκβάσεις, οἱ κυριότερες τῶν ὁποίων εἶναι: *Διάλεξις βασιλέως κὺρ Ἰωάννου καί τινος Ἑβραίου* (306,27-318,7), Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας (322,18-332,3), μάχη τῆς Βάρνας (338,36-340,33), πολιορκία καὶ ἅλωση τῆς Βασιλεύουσας (380,30-436,6), κατηγορίες τῶν Δυτικῶν ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων ὅτι τὰ σφαλερά τους δόγματα προκάλεσαν τὴν πτώση τῆς Πόλης (458,20-468,40), Ἀντιρρητικὸς λόγος κατὰ Μωάμεθ (476,1-516,38), προνόμια τῆς μητρόπολης Μονεμβασίας καὶ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ γένους τῶν Μελισσηνῶν. Διεκδικήσεις τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας βάσει τοῦ πλαστοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου Β', τὸ ὁποῖο ὁ Μελισσηνὸς ἀντέγραψε τὸ 1570 ἀπὸ παλαιότερο χρυσόβουλλο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα (536-31-542, 35 = F. Miklosich – J. Müller, *Acta* VI, 165-168. F. Dölger, *Regesten*, 2383.[15] Πβ. καὶ 268,27-2,13), ἐπιστολὴ Βησσαρίωνος πρὸς τοὺς παιδαγωγοὺς τῶν γιῶν τοῦ δεσπότη Θωμᾶ (556,1-560,36 = Σ. Λάμπρος, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 5 (1908) 20-34).

14. Γιὰ τὴν ἑνότητα αὐτή, βλ. ἀναλυτικότερα, Loenertz, «Autour de Chronicon majus attribué à Georges Sphrantzès», 276-286.

15. Πβ. S. Binon, «L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie. Macaire ou Phrantzès?», *EO* 37 (1938) 274-311.

Τὸ *Μεγάλο Χρονικὸ* γράφτηκε ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Μονεμβασίας Μακάριο Μελισσηνὸ ἀνάμεσα στὸ 1573 καὶ 1575 κατὰ τὴν περίοδο ποὺ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴν Νεάπολη τῆς Ἰταλίας, ὅπου κατέφυγε μετὰ ἀπὸ μία ἀποτυχημένη ἐπαναστατικὴ κίνηση ἐναντίον τῶν Τούρκων στὴν Μάνη (1571). Οἱ παλαιότεροι μάλιστα κώδικες τοῦ κειμένου χρονολογοῦνται τὸ 1577 καὶ 1578 ἀντίστοιχα.[16] Κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἱσπανία ὁ Μελισσηνὸς εἶναι γνωστὸ ὅτι πλαστογράφησε ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ χρυσόβουλλα ποὺ δῆθεν ἀποδείκνυαν τὰ προνόμια τῆς μητρόπολης Μονεμβασίας, τῆς ὁποίας ἦταν ὁ ποιμενάρχης, καὶ εἶχε ἑπομένως κάθε λόγο νὰ τὰ διεκδικήσει.[17] Στὸ ἱστορικὸ κείμενο ποὺ παρήγαγε, βασιζόμενος στὸ *Χρονικὸ* τοῦ Σφραντζῆ, ἀνέφερε μεταξὺ ἄλλων καὶ τοὺς δῆθεν βυζαντινοὺς προγόνους του, καθὼς καὶ τὰ πλούσια κτήματα τῆς οἰκογενείας του στὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Πελοπόννησο. Προκειμένου δὲ νὰ κερδίσει τὴν εὔνοια τῶν ἰταλῶν εὐγενῶν παρενέβαλε στὸ κείμενο φανταστικὲς διηγήσεις, μὲ ἥρωες ἰταλοὺς εὐγενεῖς, τοὺς ἀπογόνους τῶν ὁποίων ἤθελε προφανῶς νὰ κολακεύσει (τοὺς Ἀτζαγιόλη, Καράκκιολο, δὸν Τολέδο κ.ἄ.).[18]

Τὸ ζήτημα τῆς πλαστογράφησης τοῦ *Χρονικοῦ* τοῦ Σφραντζῆ δὲν ἀπασχολεῖ πλέον τοὺς ἐρευνητές. Ἡ συζήτηση μετὰ τὶς δημοσιεύσεις τοῦ Ι. Παπαδόπουλου γιὰ τὴν νόθευση τοῦ πρωτοτύπου, στράφηκε κυρίως γύρω ἀπὸ τὶς παρεκβάσεις τοῦ Μελισσηνοῦ καὶ τὶς πηγές τους.[19] Τὸ προοίμιο καὶ ἡ σκηνὴ τῆς δοκιμασίας

16. Ι.Κ. Χασιώτης, *Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοί)*, Θεσσαλονίκη 1966, 172-174.

17. Ὁ Μακάριος Μελισσηνὸς στὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὴν Ἱσπανία καὶ τὴν Ἰταλία συνεργάστηκε μὲ τὸν γνωστὸ ἀντιγραφέα κωδίκων καὶ πλαστογράφο Ἀνδρέα Δαρμάριο, στὸν ὁποῖο ἀνέθεσε τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ *Χρονικοῦ* του (κώδ. *Ambros. P. 24 sup gr.* 613.) κατὰ τὸ 1573-1574. Βλ. Χασιώτης, *Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοί*, 172-173.

18. Χασιώτης, *ὅ.π.*, 171-177. Γιὰ τὸν δῆθεν ἥρωα κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Πόλης καὶ συγγενὴ τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ΄ δὸν Φραγκίσκο Τολέδο, βλ. A. M. Rothbauer, «Einige Bemerkungen zum Chronikon Maius», *BZ* 48 (1955) 293-296.

19. Γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν πηγῶν τοῦ Μελισσηνοῦ, βλ. καὶ St. von Stepski-Doliwa, *Studien zur Syntax des byzantinischen Historikers Georgios Phrantzes*, Μόναχο 1935, 14-16.

τοῦ πυρακτωμένου σιδήρου –δοκιμασία ποὺ ὄφειλε νὰ ὑποστεῖ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀθωότητά του– προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἀκροπολίτη (Grecu, 150,1-152,4. 156,4-18 = Heisenberg, 3,1-4,23. 97,18-98,14), τὸν ὁποῖο ὅμως γιὰ κάποιο λόγο ὁ Μελισσηνὸς δὲν τὸν ἀξιοποίησε περαιτέρω, ἂν καὶ στὴν *Ἱστορία* του περιέγραψε τόσο τὴν δολοφονία τῶν Μουζαλώνων ὅσο καὶ τὴν ἀνάρρηση στὸν θρόνο τοῦ Μιχαὴλ Η΄. Ἀντ' αὐτοῦ, προτίμησε τὴν ἐξιστόρηση τοῦ Γρηγορᾶ, ποὺ εἶναι ἀπὸ δεύτερο χέρι: Grecu, 158,36-160,7. 160,17-35 = I, 65,9-66,6. I, 69,21-70,8. 70,16-71,8). Ἡ ἐξάρτηση τοῦ Μελισσηνοῦ πάντως ἀπὸ τὸν Γρηγορᾶ δὲν τεκμηριώνεται μὲ συγκεκριμένα δάνεια παρὰ μόνον σὲ σχετικὰ ἐλάχιστες καὶ μᾶλλον ἀσήμαντες περιπτώσεις (βλ. Grecu, 182,1-3 = I, 546,21-24 μὲ θέμα μία τερατογένεση). Κατὰ πόσον λοιπὸν τὸν συνόψισε δὲν εἶναι εὔκολο νὰ διαπιστωθεῖ, διότι δὲν ἐντοπίζονται εὔκολα φραστικὰ δάνεια στὸ κείμενο τοῦ *Μεγάλου Χρονικοῦ*. Ὁ ἐρχομός, ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ Βαρλαὰμ τοῦ Καλαβροῦ (Grecu, 182,4-12), ποὺ ἕπεται τῆς τερατογένεσης, ὑποθέτουμε ὡς κακὸς οἰωνός, περιγράφεται σὲ μία μικρὴ παράγραφο, ἐνῶ στὸν Γρηγορᾶ λόγῳ καὶ τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ χαρακτήρα τῆς ἀφήγησης, τὸ ὅλο συμβὰν παρουσιάζεται μὲ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια. Συνεπῶς, ἡ πηγὴ τοῦ Μελισσηνοῦ στὴν συγκεκριμένη περίπτωση δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ἐντοπιστεῖ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ σὲ μία σειρὰ ἄλλων γεγονότων καὶ περιστάσεων. Σὲ ἄλλο σημεῖο, κάνοντας λόγο γιὰ τὴν γενεαλογία τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή τους καὶ εἰδικότερα τὴν χριστιανικὴ καταγωγὴ τοῦ Ἐρτογρούλη, ὁ Μελισσηνὸς παραθέτει μία διήγηση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη Κομνηνοῦ αὐτομόλησε γιὰ κάποια ἀσήμαντη ἀφορμὴ στὸν σουλτάνο τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐκεῖνος γιὰ νὰ τὸν ἀνταμείψει τὸν πάντρεψε μὲ τὴν κόρη του (Grecu, 210,4-19). Ὁ πυρήνας τῆς ἱστορίας βρίσκεται στὸν Νικήτα Χωνιάτη (van Dieten, 35,19-23. 35,42-36,60) καὶ οἱ φραστικὲς ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα εἶναι τόσο χαρακτηριστικὲς ποὺ δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἀνάγονται σὲ κοινὴ πηγή, στὴν περίπτωση, βέβαια, ποὺ ἡ σχέση τους δὲν εἶναι ἀκόμη πιὸ ἄμεση. Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ ζήτημα, ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Μελισσηνοῦ εἶναι συγκριτικὰ πλουσιότερη σὲ λεπτομέρειες: ἡ σύζυγος τοῦ αὐτομολήσαντος μαθαίνουμε ὅτι ὀνομαζόταν Καμερώ, ὁ δὲ ἀπόγονος τῶν Κομνηνῶν διέθετε ἐξαίρετη ἑλληνικὴ παιδεία καὶ γνώριζε τὴν ἀραβικὴ (Grecu, 210,18-20). Δὲν εἴμαστε ὅμως σίγουροι ἂν πρό-

κειται γιὰ μυθεύματα τοῦ Μελισσηνοῦ ἢ γιὰ μία διασκευὴ τῆς *Ἱστορίας* τοῦ Νικήτα Χωνιάτη ἀπὸ τὴν ὁποία δανείστηκε τὸ περιστατικό.

Ὁ Μελισσηνὸς γιὰ νὰ διασκευάσει τὸ *Χρονικὸ* τοῦ Σφραντζῆ εἶχε προφανῶς πρόσβαση σὲ κάποια ἱστορικὰ ἔργα, ἐνδεχομένως σὲ ἐπιτομὲς ἢ ἀνθολογίες. Συμβουλεύτηκε τὸν Γρηγορᾶ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ κάποια ἐπιτομή του γιὰ τὴν περίοδο τῶν πρώτων Παλαιολόγων ἕως καὶ τὸ 1360, ἐνῶ γιὰ τὴν ὑπόλοιπη βυζαντινὴ ἱστορία τὸν Χαλκοκονδύλη, τοῦ ὁποίου τὰ σφάλματα ἐπαναλαμβάνει μὲ τὴν σειρά του.[20] Οἱ πηγές του τῆς τουρκικῆς ἱστορίας, ὅσο γνωρίζουμε, δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀκόμη. Ὑποθέτουμε ὅτι εἶχε πρόσβαση σὲ ἕνα ἀνώνυμο χρονικό, συγγενὲς πρὸς τὴν πηγὴ τοῦ Ψευδο-Δωροθέου, στὴν ὁποία ἡ ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν ἐκτίθεται ἐκ παραλλήλου καὶ σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴν βυζαντινὴ ἱστορία, ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ Η′ (1259-1282), καὶ συστηματικότερα ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μανουὴλ Β′ (1391-1425), ἕως τὸ 1517 ἢ καὶ ἀργότερα ἀναλόγως μὲ τὴν παραλλαγὴ τοῦ ἀνωνύμου αὐτοῦ χρονικοῦ.[21] Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ ζήτημα, ὁ Μελισσηνὸς χρησιμοποίησε αὐτὴν τὴν συγκεκριμένη πηγὴ ἢ ἀκριβέστερα τὴν συγγενὴ πρὸς τὸν Ψευδο-Δωρόθεο παραλλαγή, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ μία ἀντιβολὴ τῶν δύο κειμένων ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀποστολὴ στὴν Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας.

20. Loenertz, «Autour de Chronicon majus attribué à Georges Sphrantzès», 288-296.

21. Βλ. καὶ Ε.Α. Ζαχαριάδου, «Μία ἰταλικὴ πηγὴ τοῦ Ψευδο-Δωροθέου γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν», *Πελοποννησιακὰ* 5 (1961) 46-59.

ἔκδ. Grecu, 322,20-332,3	Ψευδο-Δωρόθεος, *Βιβλίον Ἱστορικόν*, 499-507:[22]
Κατὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς ὁρμήσασαι ἐκ τοῦ Παρεντίου πᾶσαι αἱ τριήρεις ὁμοῦ, ἡ δὲ βασιλικὴ τριήρης διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ταχυτέραν τῶν ἄλλων προαπέσωσε τῶν ἄλλων εἰς Ἑνετίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον (322, 20-3).	[...] *τὸν Φευρουάριον μῆνα. Καὶ εἰς τὰς ἑπτὰ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐσηκώθησαν ὅλα τὰ κάτεργα ὁμοῦ ἀπὸ τὸ Παρέντζο, τὸ δὲ βασιλικὸν κάτεργον ἔδραμεν ὀμπρὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα κάτεργα, ὅτι ἦτον γληγορώτερον, καὶ ἔσωσεν εἰς τὴν Βενετίαν, ἔξω εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον* (499,24-27).
Κυριακῆς, Φεβρουαρίου θ′, ὥρᾳ πέμπτῃ τῆς ἡμέρας, ἦλθεν ὁ δοὺξ μετὰ τιμῆς μεγάλης ἅμα τοῖς ἄρχουσι καὶ συμβούλοις αὐτοῦ τοῖς τῆς γερουσίας καὶ συγκλήτου ἑτέροις ἄρχουσι πλείστοις ἐντὸς πορθμείου τινός, ἐν ᾧ ἔθος ἦν τῇ γερουσίᾳ εἰσιέναι αὐτούς, κατὰ τὴν ἐκείνων διάλεκτον Πουτζιδῶρον καλούμενον (324,1-4).	*Τὸ δὲ πουρνόν, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ὥρᾳ πέμπτῃ τῆς ἡμέρας, ἦλθεν ὁ πρίγκιπος μετὰ τῶν κονσεγέρων αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἀρχόντων πολλῶν καὶ ἦτον μέσα εἰς τὸν Μπουτζιντῶρο μὲ ὅλην τὴν ἀφεντίαν* (500,11-13).
Φεβρουαρίου οὖν τῇ εἰκοστῇ ὀγδόῃ ἐξελθόντες τῆς Ἑνετίας ὅ τε βασιλεὺς καὶ ὁ δεσπότης καὶ πᾶς ὁ κλῆρος καὶ ἡ συνοδία αὐτῶν ἔπλεον Φεῤῥαρίας ὁδόν, ὁ δὲ πατριάρχης ἐπέμεινεν ἐν Ἑνετίᾳ δι' ἔνδειαν τῶν πλοιαρίων (328,1-3).	*Ὅμως ὁ βασιλεὺς ἔσωντας καὶ νὰ μὴ θέλῃ νὰ προσμείνῃ εἰς τὴν Βενετίαν νὰ κάμῃ τὴν Σύνοδον, εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν Βενετίαν εἰς τὰς εἰκοσιοκτὼ τοῦ αὐτοῦ Φευρουαρίου μετὰ τῆς συνοδίας αὐτοῦ, καὶ ἐμπῆκαν εἰς τὰ πλευσίματα, καὶ ἐπῆγαν τὴν στράταν τῆς Φεῤῥάρας* (504,29-32).

22. *Βιβλίον Ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας, ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἀκολούθων Σουλτάνων. Συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων ἀκριβῶν Ἱστοριῶν, καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν μεταφρασθὲν παρὰ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρίου Δωροθέου. Βενετία 1798.*

Πλησιάσαντος τοίνυν τοῦ πατριάρχου ἡμῶν ἐν τῷ ἐρύματι Φραγκουλῇ, ἔτι αὐτοῦ μακρὰς ἀπέχοντος, ἰδοὺ πρὸς συνάντησιν αὐτῷ ναῦς τις ἐρχομένη κατάχρυσος καὶ συρομένη ἐν τῷ ποταμῷ παρὰ τῆς σκάφης αὐτῆς, καὶ ἐζήτουν τὸν πατριάρχην εἰσελθεῖν ἐν αὐτῇ· ἦν γὰρ διώροφος καὶ τριώροφος, ὡς ἡ παλαιὰ ἐκείνη τοῦ Νῶε κιβωτὸς (330,7-11).	*Ὅμως καὶ ὁ πατριάρχης εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν Βενετίαν μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ σταυροφόρων καὶ μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου αὐτοῦ, καὶ ἤρχετο μὲ τὰ πλευσίματα εἰς τὸ καστέλλι Φραγγουλί, καὶ προτήτερα παρὰ νὰ σώσῃ ἐκεῖ, ὁποῦ ἔλειπεν ἀκόμι μακράν, ἦλθεν εἰς συναπάντησιν αὐτοῦ ἕνα μεγάλον πλεύσιμον, καταχρυσωτόν, τὸ ὁποῖον ἔλεγαν Ῥεμπούρκιον, καὶ τὸ ἔστειλαν μέσα εἰς τὸν ποταμόν* [...] *ἦτον δὲ διόροφον καὶ τριόροφον ὡσὰν τὴν παλαιὰν Κιβωτὸν τοῦ Νῶε* (506, 2-10).

Ὁ Μελισσηνὸς πρέπει νὰ εἶχε ἀκόμη στὴν διάθεσή του τὴν *Χρονογραφία* τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ ἢ κάποια ἐπιτομή της, ἂν ὄχι μία συγγενὴ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντέγραψε τρία παραθέματα, σχετικὰ μὲ τὸν ἀραβικὸ ἐπεκτατισμὸ καὶ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης (Grecu, 236,30-240,9 = Κεδρηνός, II, 91,15-94,17), μία γεωγραφικὴ παρέκβαση, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Σφραντζῆ στὴν Ἰβηρία, (Grecu, 350,34-354,3 = Κεδρηνός, I, 267,18-268,3. 268,16-21. 269,6-18) καὶ ἕνα παράθεμα τοῦ Ψευδοκαισαρίου (Grecu, 362,8-27 = Κεδρηνός, I, 269,21-270,23).[23] Ἐξάλλου, τὸ ἱστορικὸ τῆς Ἅλωσης τῆς Πόλης στὸ τρίτο βιβλίο (Grecu, 380,30-436,6) εἶναι πλέον ἐξακριβωμένο ὅτι στηρίζεται σχεδὸν ἐξολοκλήρου στὴν γραφίδα τοῦ δομινικανοῦ αὐτόπτη μάρτυρα τῆς κατάλυσης τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τοῦ Λεονάρδου τῆς Χίου. Ἡ διήγηση

23. Ἡ παράθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Καισαρείου ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας γιὰ τὴν κατὰ τόπους διαφορετικότητα τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, στὴν συζήτηση ποὺ δῆθεν κατέγραψε ὁ Σφραντζῆς ὅταν συζήτησε μὲ τὸν ἡγεμόνα τὴν προοπτικὴ ἑνὸς συνοικεσίου μὲ τὸν οἶκο τῶν Παλαιολόγων, κατὰ τὸν I. Dujčev, «Extraits du Pseudo-Césaire dans le Chronicon Maius du Pseudo-Sphrantzès et dans l'ancienne chronique Ruse», *Byz* 38 (1968) 363-373, ἀνάγεται στοὺς διαλόγους τοῦ Ψευδοκαισαρίου, ἀλλὰ τὸ πιθανότερον εἶναι ὅτι τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ τὸν Κεδρηνό.

ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ παράφραση τοῦ αὐθεντικοῦ λατινικοῦ κειμένου στὴν ἑλληνική. Δὲν εἶναι, ὡστόσο, σίγουρο ἂν στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ Μελισσηνὸς συμβουλεύτηκε τὸ πρωτότυπο ἢ μία ἑλληνικὴ μετάφραση.[24] Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀντιιουδαϊκὸς διάλογος τοῦ δευτέρου βιβλίου εἶναι ἀπὸ δεύτερο χέρι: ἔχει ἐν μέρει ἀντληθεῖ ἀπὸ μία πραγματεία τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ καὶ ἐν μέρει ἀπὸ μία ἀντίστοιχη τοῦ Ματθαίου Βλαστάρη (Grecu, 306,27-318,7).[25] Ἐπίσης, μερικὲς διηγήσεις ἀπὸ τὴν μετὰ τὴν Ἅλωση περίοδο, ὅπως ἡ ἐκλογὴ τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ τὰ προνόμια ποὺ τοῦ ἀπονεμήθηκαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ Β', καὶ ἡ ἐποίκιση τῆς Πόλης μὲ χριστιανοὺς τοῦ Καφᾶ, τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Σινώπης, τοὺς λεγομένους *σουργούνιδες*, ἀποτελοῦν δάνεια (Grecu, 446,22-456,36) ἀπὸ μιὰ ἀνώνυμη χρονογραφικὴ πηγὴ τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ ἢ τὸ πιθανότερον ἀπὸ μία συγγενὴ πηγή.[26]

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάστηκε ὁ Μελισσηνὸς γιὰ τὴν σύνθεση τοῦ συμπιλήματός του εἶναι παραδοσιακός. Ἔβαλε σὲ τάξη μία σειρὰ ἀπὸ κείμενα, τὰ

24. M. Philipppides, «An unknown source for Book III of the Chronicon Maius by Pseudo-Sphrantzes», *Byzantine Studies/Études Byzantines* 10 (1983) 174-183. Philippides καὶ Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, 147 κ.ἑ. Ἡ M. Carroll, *A Contemporary Greek Source for the Siege of Constantinople 1453: The Sphrantzes Chronicle*, Ἄμστερνταμ 1985, 8-10, ὑποστήριξε τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ Μελισσηνὸς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ κειμένου χρησιμοποίησε μία ἄγνωστη καὶ ἐκτενέστερη περιγραφὴ τοῦ Σφραντζῆ γιὰ τὴν Ἅλωση, ἡ ὁποία ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὸ *Μικρὸ Χρονικό*. Τὰ ἐπιχειρήματά της, ὡστόσο, φραστικὲς ὁμοιότητες τῶν δύο κειμένων, δὲν πείθουν.

25. E. Voordeckers, «Les sources du Chronicon Maius II, 12 du Pseudo-Sphrantzès», *Byz* 37 (1967) 153-165.

26. Philipppides, «An unknown source for Book III», 178-183. Πβ. καὶ *Ἔκθεσις Χρονική*, Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, Ζ', 572,13-573,7. Κατὰ μίαν ἄλλη ἄποψη, ἡ ἀπώτερη πηγὴ τοῦ Μελισσηνοῦ δὲν ἦταν ὁ Ψευδο-Δωρόθεος, ἀλλὰ ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, τὸ χρονογραφικὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ἀντέγραψε κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Κωνσταντινούπολη πρὶν ἀπὸ τὸ 1572, ὅταν διεκδικοῦσε νὰ κατοχυρώσει στὸ πατριαρχεῖο τὰ δικαιώματα τῆς μητροπολής του. Philippides καὶ Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, 58-65. Γιὰ τὰ ἀνώνυμα χρονικὰ τοῦ 16ου αἰώνα, τὰ χειρόγραφα καὶ τὶς ἐκδόσεις τους, βλ. Th. Preger, «Die Chronik vom Jahre 1570», *BZ* 11 (1902) 4-15.

ὁποῖα στὴν συνέχεια συνένωσε μὲ τὶς ἀναγκαῖες προσθῆκες ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἕνα κείμενο στὸ ἄλλο. Συνεπῶς, δὲν διαπιστώνεται καμία καινοτομία στὴν γραφὴ καὶ στὴν σκέψη του. Ἄλλωστε, εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστεῖ ἡ προσωπικὴ του συμβολὴ στὴν τελικὴ διαμόρφωση τοῦ κειμένου. Ὑποθέτουμε ὅτι ἡ συγγραφικὴ του προσφορὰ ἦταν μᾶλλον περιορισμένη καὶ ἀσήμαντη. Ἡ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας δὲν τὸν ἐνδιέφερε σοβαρά, παρὰ μόνον σὰν μέσο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ τῶν προστατῶν του, προβάλλοντας συνάμα τὴν ἐκκλησιαστικὴ του ἰδιότητα καὶ τὰ δίκαια τῆς μητρόπολής του. Γι' αὐτὸ καὶ βρῆκε τὴν εὔκολη λύση, δηλαδὴ τῆς συγγραφῆς ἑνὸς συμπιλήματος. Σὲ σχέση πάντως μὲ τὸν αὐθεντικὸ Γεώργιο Σφραντζῆ, ὁ ὁποῖος σὲ καμία περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ παπικός, ὁ Μελισσηνὸς ἀσπάστηκε τὸν καθολικισμό, ὅπως μαρτυροῦν ὁρισμένες ἀπὸ τὶς ἐπιλογὲς ποὺ ἔκανε στὶς παρεκβάσεις του, καὶ ἐπιπροσθέτως προσφέρθηκε νὰ ὑπηρετήσει τὴν Ἁγία Ἕδρα ὡς οὐνίτης μητροπολίτης στὴν χριστιανικὴ Ἀνατολή.

Ἐκδόσεις

I. BEKKER, *Chronicon Maius*, [CSHB] (1838). –*PG* 156, 637-1080 (637-1022 = *Chronicon Maius*, 1025-1080 = *Chronicon Minus*). –J.B. PAPADOPOULOS, *Georgii Phrantzae Chronicon*, I, Λιψία 1935. –V. GRECU, *Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Chronica 1258-1481*, [Scriptores Byzantini V], Βουκουρέστι 1966. –R. MAISANO, *Giorgio Sfranze, Cronaca*, [CFHB – XXIX. Accademia Nazionale dei Lincei], Ρώμη 1990.

Μεταφράσεις

E. VON IVANKA, *Die letzten Tage von Konstantinopel. Der auf den Fall Konstantinopels 1453 bezügliche Teil des dem Georgios Sphrantzes zugeschriebenen Chronikon Maius* [Byzantinische Geschichtsschreiber – 1], Γκράτς – Βιέννη – Κολωνία 1973. –M. PHILIPPIDES, *The Fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes, 1401-1477*, [University of Massachusetts Press], Amherst 1980. – M. CARROLL, *A Contemporary Greek Source for the Siege of Constantinople 1453: The Sphrantzes Chronicle*, Ἄμστερνταμ 1985. –*Γεωργίου Σφραντζῆ, Βραχὺ Χρονικό*, εἰσαγωγὴ – μετάφραση – σχόλια Δ.Ι. ΜΟΝΙΟΥ, [Κείμενα Βυζαντινῆς Ἱστοριογραφίας], Ἀθήνα 2006. –*Giorgio Sfranze, Paleologo. Grandezza e caduta di Bisanzio*, R. MAISANO, [La Citta Antica, 32], Παλέρμο 2008.

Γενικὴ Βιβλιογραφία

KRUMBACHER, *Geschichte*, I, 307-309. *Ἱστορία*, I, 620-624. –MORAVCSIK, 282-288. –COLONNA, 121-124. –HUNGER, *Literatur*, I, 494-499. *Λογοτεχνία*, II, 351-358.

Εἰδικὴ Βιβλιογραφία

Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, «Διόρθωσις εἰς τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Φραντζῆ», *ΝΕ* 2 (1905) 365-367. – ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Δοκίμιον βιογραφίας τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ», *ΝΕ* 17 (1923) 30-35. – W. MILLER, «The Historians Doukas and Phrantzes», *Journal of Hellenic Studies* 46 (1926) 63-71. –I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος καὶ τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Φραντζῆ», *BZ* 32 (1932) 257-262. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Αἱ ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Φραντζῆ σημειώσεις τοῦ Παχωμίου», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 9 (1934) 279-287. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Διορθωτικὰ εἰς τὴν Μεγάλην Χρονογραφίαν τοῦ Φραντζῆ», *Ἑλληνικὰ* 7 (1934) 271-273. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Phrantzès est-il réellement l'auteur de la grand chronique qui porte son nom?», [Actes du IVe Congrès International des Études Byzantines, I, Σόφια 1935], *Izvestija na bulgarskija archeologicheski institut* 8 (1935) 177-189. –ST. VON STEPSKI-DOLIWA, *Studien zur Syntax des byzantinischen Historikers Georgios Phrantzes*, Μόναχο 1935. –V. GRUMEL, «La nouvelle édition du Chronicon de Phrantzès», *EO* 36 (1937) 87-94. –S. BINON, «L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie. Macaire ou Phrantzès?», *EO* 37 (1938) 274-311. – I. PAPADOPOULOS, «Über 'Maius' und 'Minus' des Georgios Phrantzes und

über die Randnoten des angeblichen Pachomios», *BZ* 38 (1938) 323-331. –I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ἑρμηνευτικὰ εἰς τὴν Μεγάλην καὶ τὴν Μικρὰν Χρονογραφίαν τοῦ Φραντζῆ», *ΕΕΒΣ* 13 (1937) 155-157. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Διαστρεβλώσεις τοῦ ἐκ τῆς Μικρᾶς Χρονογραφίας τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ εἰς τὴν Μεγάλην διαβιβασθέντος ὑλικοῦ», *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 12 (1937) 498-502. –R.J. LOENERTZ, «La date de la lettre Θ' de Manuel Paléologue et l'inauthenticité du Chronicon Maius de Georges Phrantzès», *EO* 39 (1940/1942) 91-99. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Autour de Chronicon majus attribué à Georges Phrantzès», *Miscellanea G. Mercati*, III, *Studi e Testi* 123, Ρώμη 1946, 273-311. –R. GUILLAND, «Le protovestiarite Georges Phrantzès», *REB* 6 (1948) 48-57. –J. BOMPAIRE, «À propos d'un passage de Phrantzès. Note de géographie antique et médiévale», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 74 (1950) 82-97. –V. LAURENT, «Σφραντζῆς et non Φραντζῆς», *BZ* 44 (1951) 373-378. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Sphrantzè et non Phrantzès. À nouveau!», *REB* 9 (1951) 170-171. –Χ. Χ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, «Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸν Γεώργιον Φραντζῆν», *Πλάτων* 4 (1952) 79-98. –I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ὁ πρεσβευτὴς Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου Γεώργιος Σφραντζῆς ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Ἰβηρίᾳ», *Ἀρχεῖον Πόντου* 18 (1953) 202-204. –Δ.Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Σφραντζῆς ὁ Φιαλίτης», *ΕΕΒΣ* 23 (1953) 657-662. –A.A. STEPANOV, «Vizantijskie istoriki Duka i Frandzi o padenii Konstantinopolja», *VizVre* 7 (1953) 385-430. –Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Δούκα - Κριτοβούλου - Σφραντζῆ - Χαλκοκονδύλη, Περὶ Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Συναγωγὴ κειμένων μετὰ προλόγου καὶ βιογραφικῶν μελετημάτων περὶ τῶν τεσσάρων ἱστοριογράφων*, Ἀθήνα 1953/1969. –A.M. ROTHBAUER, «Einige Bemerkungen zum Chronikon Maius», *BZ* 48 (1955) 293-296. –F. DÖLGER, «Ein literarischer und diplomatischer Fälscher des 16. Jahrhunderts: Metropolit Makarios von Monembasis», *Byzantinische Diplomatik: 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner*, Ettal 1956, 371-383. –I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Αἱ περὶ Γεωργίου Φραντζῆ διατριβαί*, Ἀθήνα 1957. –P. S. NĂSTUREL, «Témoignages roumains sur les formes Sphrantzès et Phrantzès», *REB* 19 (1961) 441-443. –V. GRECU, «Das Memoirenwerk des Georgios Sphrantzes», *Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines (Ohrid, 1961)*, II, Βελιγράδι 1964, 327-341. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Georgios Sphrantzes. Leben und Werk. Makarios Melissenos und sein Werk. Die Ausgabe», *ByzSla* 26 (1965) 62-73. –S. K. KRASAVINA, «Duka i Sfrandzi ob unii

pravoslavnoj i katoliceskoj čerkvej», *VizVre* 27 (1967) 142-152. –E. VOORDECKERS, «Les sources du Chronicon Maius II, 12 du Pseudo-Sphrantzès», *Byz* 37 (1967) 153-165. –I. DUJČEV, «Extraits du Pseudo-Césaire dans le Chronicon Maius du Pseudo-Sphrantzès et dans l'ancienne chronique Russe», *Byz* 38 (1968) 364-373. –M. CARROLL, «Notes on the Authorship of the Siege Section of the Chronicon Maius of Pseudo – Phrantzes, Book III», *Byz* 41 (1971) 28-44. 42 (1972) 5-22. 43 (1973) 30-38. –ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «Puzzling Names in the Chronicon Maius of Macarius Melissenus: Pseudo Sphrantzes», *Byz* 44 (1974) 17-22. –P. HELMS, «Syntaktische Untersuchungen zu Ioannes Malalas und Georgios Sphrantzes. Die konjunktionalen Nebensätze in ihrem sprach-historischen Zusammenhang», *Helikon* 11-12 (1971-1972) 309-388. –G. EMRICH, «Thukydideische Reminiszenzen in zwei Feldreden des Chronicon Maius», *Ἑλληνικὰ* 28 (1975) 55-66. –I. ΤΣΑΡΑΣ, «Σφραντζῆς, Φιαλίτης ἢ Φραντζῆς», *Βυζαντινὰ* 9 (1977) 123-139. –M. CARROLL, «A Minor Matter of Imperial Importance in the Sphrantzes Chronicle», *Byz* 49 (1979) 88-93. –E.D. DŽAGATSPANJAN, «Nekotorye zamečanija po povodu avtorstva Bol'shoj Chroniki Psevdo-Sfrandzi», *VizVre* 43 (1982) 229-230. –ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «Mirivozzrenie vizantijskogo istorika XV v. Georgija Sfrandzi», *Kavkaz i Vizantija* 3 (1982) 45-63. –M. PHILIPPIDES, «An unknown source for Book III of the Chronicon Maius by Pseudo-Sphrantzes», *Byzantine Studies/Études Byzantines* 10 (1983) 174-183. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σύγχρονες ἔρευνες στὰ κείμενα τοῦ Σφραντζῆ», *Παρνασσὸς* 25 (1983) 94-99. –Α.Γ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Ὁ βυζαντινὸς ἱστοριογράφος τοῦ 15ου αἰώνα Γεώργιος Σφραντζῆς (Φραντζῆς)*, Ἀθήνα 1983. –R. MAISANO, «Il contributo della tradizione indiretta al testo delle Memorie di Giorgio Sfranze», *Miscellanea filologica*, I, Σαλέρνο 1986, 179-191. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Riconsiderazioni sul testo delle Memorie di Giorgio Sfranze», *Talariskos. Studia Graeca Antonio Gerzya sexagenario a discipulis oblata*, Νάπολι 1987, 363-390. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Lo storico Giorgio Sfranze dentro e fuori i confini della storia», *Italoellenika: Rivista di cultura greco-moderna* 1 (1988) 111-122. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Il manoscritto napoletano II. E. 25 e la storia della tradizione dello pseudo-Sfranze», *Italoellenika: Rivista di cultura greco-moderna* 2 (1989) 121-134. –J.G. KEENAN, «George Sphrantzes: a brief view», *The Ancient World* 27 (1996) 205-211. –Θ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Ἁλώσεως: Γεώργιος Σφραντζῆς», *Λα-*

κωνικαὶ Σπουδαί 14 (1998) 105-118. –R. MAISANO, «Ottomani e bizantini al tempo di Mehmed I nella cronaca di Giorgio Sfranze», *Turcica et Islamica. Studi in memoria di A. Gallotta*, ἐκδ. U. MARAZZI, Νάπολι 2003, 491-499. –ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L'immagine dei barbari nella cronaca di Giorgio Sfranze», *Studi in onore di R. Picchio*, ἐκδ. R. MORABITO, Νάπολι 2003, 7-14. –R. ROMANO, «Sul prologo della Cronaca di Giorgio Sfranze», *Πάρεργα. Contributi filologici*, Νάπολι 2003, 50-51. –D.R. REINSCH, «Reichsidee und Sprache nach der Halosis: Georgios Amirutzes und Georgios Sphrantzes», *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von G.S. Henrich und K.-P. Matschke*, ἐκδ. S. KOLDITZ, R. MÜLLER, Λιψία 2005, 329-335 = «Αυτοκρατορία και γλώσσα μετά την Άλωση: Γεώργιος Αμοιρούτζης και Γεώργιος Σφραντζής», *Κωνσταντινούπολη. 550 χρόνια μετά την Άλωση*, ἐκδ. E. MOTOS GUIRAO – M. MORFAKIDIS FILACTOS, Γρανάδα 2006, 121-126. –M. NIKOLIĆ, «Pseudo-Sphrantzes on the Serbian Lands», *ZRVI* 43 (2006) 127-139 [στὰ σερβικά]. –A. RHOBY, «Eine Inschrift auf einem Sarkophagdecksel aus Beroia in der Chronik des Georgios Sphrantzes», *Byz* 77 (2007) 394-398. –*Giorgio Sfranze, Paleologo. Grandezza e caduta di Bisanzio*, ἐκδ. R. MAISANO, εἰσαγωγὴ L. CANFORA, Παλέρμο 2008. –M. NIKOLIĆ, «Georgios Sphrantzes or how to become an archon in Byzantium in the XV century», *ZRVI* 47 (2010) 277-289.

[*ΚΑΙ ΙΔΟΥ ΕΚΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ «ΩΣ ΜΗ ΩΦΕΛΕ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΤΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ*»]

Καὶ τῇ κζ'ῃ Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διέβη ὁ βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ δεσπότου κυροῦ Δημητρίου καὶ πολλῶν ἀρχόντων τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ πάντων σχεδὸν τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων διὰ τὴν μελετηθεῖσαν, ὡς μὴ ὤφελε, σύνοδον.

Καὶ οὐ λέγω τοῦτο διὰ τὰ τῆς ἐκκλησίας δόγματα, ταῦτα γὰρ παρ' ἄλλοις ἐδόθησαν κρίνεσθαι, ἐμοὶ δ' ἀρκεῖ ἡ πατρική μου διαδοχὴ τῆς πίστεως, καὶ ὅτι οὐδέποτε παρά τινος τῶν τοῦ μέρους ἐκείνου ἤκουσα, ὅτι τὸ ἡμῶν κακόν, ἀλλὰ καλὸν καὶ ἀρχαῖον, καὶ τὸ ἐκείνων οὐ κακόν, ἀλλὰ καλόν.

Καὶ νὰ εἴπω, ὡς ἐν παραδείγματι, ὅτι τὴν Μέσην ὁδὸν τῆς Πόλεως, τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον, διερχόμεθα πολλοὺς χρόνους μετά τινων, δι' ἧς ἐκαταντῶμεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Εἶτα μετά τινας καιροὺς εὑρέθη παρά τινων καὶ ἄλλη ὁδὸς καταντῶσα, ὡς λέγουσι, καὶ αὕτη ἐκεῖ· καὶ νά με παροτρύνωσιν, ὅτι «ἐλθὲ καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἧς εὕρομεν· καὶ γάρ, εἰ καὶ ἔστιν αὕτη, ὅπου ἀπέρχῃ, καλὴ καὶ ἀρχαία καὶ ἡμῖν ἀρχῆθεν σὺν ὑμῖν γνωστὴ καὶ διερχομένη, ἀλλὰ καὶ αὕτη, ἣν εὕρομεν νῦν, καλή ἐστιν». Ἐγὼ δὲ νὰ ἀκούω παρὰ μὲν τῶν, ὅτι καλή ἐστι, παρὰ δὲ τῶν, ὅτι οὐ καλή· διὰ τί νὰ μηδὲν εἴπω· «Μετ' εἰρήνης καὶ ἀγάπης ἀπέρχεσθε καλῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὁπόθεν βούλεσθε· ἐγὼ δὲ πάλιν θέλω διέρχεσθαι διὰ τῆς ὁδοῦ, ἣν καὶ μεθ' ὑμῶν πολύν τινα χρόνον διηρχόμην καὶ καλὴν αὐτὴν καὶ παρ' ὑμῶν καὶ τῶν προγόνων μου μαρτυρουμένην καὶ διερχομένην»;

Οὐ διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν εἶπον τὸ «ὡς μὴ ὤφελεν», ἤθελα γὰρ νὰ εἶχε γενεῖν καλῶς ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νά με ἔλιπεν ὁ εἷς τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅτι ἦν καὶ αὕτη ἡ τῆς συνόδου δουλεία αἰτία μία καὶ πρώτη καὶ μεγάλη εἰς τὸ νὰ γένηται ἡ κατὰ τῆς Πόλεως τῶν ἀσεβῶν ἔφοδος καὶ ἀπὸ ταύτην πάλιν ἡ πολιορκία καὶ ἡ αἰχμαλωσία καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ ἡμῶν.

Καὶ ἀκούσατε λόγους ἀληθεῖς, τὴν αὐτοαλήθειαν προβαλομένου μου μάρτυρα. Εἶπεν ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν βασιλέα κὺρ Ἰωάννην, μόνος πρὸς μόνον, ἱσταμένου καὶ ἐμοῦ μόνου ἔμπροσθεν αὐτῶν, ἐμπεσόντος λόγου περὶ τῆς συνόδου· «Υἱέ μου, βεβαίως καὶ ἀληθῶς ἐπιστάμεθα ἐκ μέσης τῆς καρδίας αὐτῶν δὴ τῶν ἀσεβῶν, ὅτι πολλὰ τοὺς φοβεῖ, μὴ συμφω-

νήσωμεν καὶ ἑνωθῶμεν μὲ τοὺς Φράγκους· ἔχουν το γάρ, ὅτι, ἂν τοῦτο γένηται, θέλει γενεῖν μέγα τι κακὸν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν τῆς Δύσεως Χριστιανῶν δι' ἡμᾶς.

Λοιπὸν τὸ περὶ τῆς συνόδου, μελέτα μὲν αὐτὸ καὶ ἀνακάτωνε, καὶ μάλισθ' ὅταν ἔχῃς χρείαν τινα φοβῆσαι τοὺς ἀσεβεῖς· τὸ δὲ νὰ ποιήσῃς, αὐτήν, μηδὲν ἐπιχειρισθῇς αὐτό, διότι οὐδὲν βλέπω τοὺς ἡμετέρους, ὅτι εἰσὶν ἁρμόδιοι πρὸς τὸ εὑρεῖν τινα τρόπον ἑνώσεως καὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας, ἀλλ' ὅτι νὰ τοὺς ἐπιστρέψουν εἰς τὸ νά ἐσμεν ὡς ἀρχῆθεν. Τούτου δὲ ἀδύνατον ὄντος σχεδόν, φοβοῦμαι μὴ καὶ χεῖρον σχίσμα γένηται· καὶ ἰδοὺ ἀπεσκεπάσθημεν εἰς τοὺς ἀσεβεῖς».

Τοῦ δὲ βασιλέως, ὡς ἔδοξε, μὴ δεξαμένου τὸν λόγον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, μηδὲν εἰπών, ἀναστὰς ἀπῆλθε. Καὶ μικρὸν σύννους γεγονὼς ὁ μακαρίτης καὶ ἀοίδιμος πατὴρ αὐτοῦ, ἐμβλέψας πρὸς ἐμὲ ὁρίζει· «Ὁ βασιλεὺς ὁ υἱός μου ἔνι μὲν ἁρμόδιος βασιλεύς, οὐ τοῦ παρόντος δὲ καιροῦ. Βλέπει γὰρ καὶ φρονεῖ μεγάλα καὶ τοιαῦτα, οἷα οἱ καιροὶ ἔχρῃζον τῆς εὐημερίας τῶν προγόνων ἡμῶν· ἀμὴ σήμερον, ὡσὰν παρακολουθοῦσιν εἰς ἡμᾶς τὰ πράγματα, οὐ βασιλέα θέλει ἡ ἡμῶν ἀρχή, ἀλλ' οἰκονόμον· καὶ φοβοῦμαι, μήποτε ἐκ τῶν ἐνθυμημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ γένηται χαλασμὸς τοῦ ὁσπιτίου τούτου. Προεῖδον γὰρ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτοῦ καὶ τὰ ἐδόξαζε κατορθῶσαι μὲ τὸν Μουσταφᾶν, καὶ εἶδον καὶ τὰ τέλη τῶν κατορθωμάτων, εἰς τί κίνδυνον μᾶς ἔφερον».

Ἕτερον βεβαιοῦν τήν ποτε βουλὴν τοῦ ἀοιδίμου πατρὸς αὐτοῦ. Ὡς ἐστάθη, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς τὴν σύνοδον, ἐστάλη εἰς τὸν ἀμηρᾶν ἀποκρισιάριος Ἀνδρόνικος ὁ Ἴαγρος, δηλῶσαι τοῦτο πρὸς ἐκεῖνον ὡς τάχα φίλον καὶ ἀδελφόν. Κἀκεῖνος ἀπελογήσατο, ὅτι «οὐδέν μοι φαίνεται καλὸν νὰ ὑπάγῃ νὰ κοπιάσῃ τοσοῦτον καὶ νὰ ἐξοδιάσῃ καὶ τί νὰ κερδίσῃ; Ἰδοὺ ἐγώ, καὶ ἐὰν ἔχῃ χρείαν καὶ ἄσπρων δι' ἔξοδον καὶ εἰσόδημα καὶ ἄλλο τι πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, ἕτοιμός εἰμι νὰ τὸν θεραπεύσω». Καὶ ἐγένετο πολὺς λόγος καὶ βουλή, πότερον νὰ γένηται τὸ τοῦ ἀμηρᾶ, ἢ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν σύνοδον. Καὶ ἐγένετο, ὅπερ ἤθελεν ὁ βασιλεὺς ἢ μᾶλλον ἡ κακὴ τύχη.

Ἐξελθόντος οὖν τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς Πόλεως καὶ ἀπερχομένου, ἐβουλεύσατο ὁ ἀμηρᾶς, ὅτι νὰ ποιήσῃ μάχην τὴν Πόλιν καὶ νὰ πέμψῃ φωσᾶτον κατ' αὐτῆς, οὐ τοσοῦτον, ὅτι νὰ ἐπάρῃ αὐτήν, ἀλλ' ὅσον ἵνα ποιήσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἐπιστρέψῃ.

Καὶ τοῦτο ἐβεβαιώθη καὶ ἐστάθη παρὰ πάντων τῶν αὐτοῦ ἄνευ μόνου τοῦ

Χαλιμπασσιᾶ, ὅστις ἀντέστη λέγων, ὅτι «μᾶλλον μὲν οὖν αἴτιον θέλει εἶσται, ἐὰν ποιήσῃς μάχην τὴν Πόλιν, ἵνα ὁ βασιλεὺς εἴπῃ τοὺς Φράγκους ἀπὸ ἀνάγκης, ὅτι "ὅπερ λέγετε, στέργω το". Καὶ ἰδοὺ ἐγένετο, ὅπερ φοβούμεθα· ἀμὴ ἄφες το καὶ ἴδε τὸ τί θέλουν πράξειν. Καὶ εἰ μὲν ὁμονοήσουν, σὺ ἀγάπην ἔχεις μετ' ἐκείνους καὶ ὅρκους· εἰς τὸ ἔμπροσθεν πάλιν, ὡς ἂν βλέπῃς, θέλεις πράττειν. Εἰ δὲ μᾶλλον οὐδὲν ὁμονοήσουν, τότε μᾶλλον ἐξέβη ὁ λογισμὸς καὶ μὲ πλέον θάῤῥος ποίησον τὸ θέλεις». Καὶ αὕτη ἡ βουλὴ τὸν μὲν ἀμηρᾶν τοῦ σκοποῦ ἐκώλυσεν.

Πρὸ δὲ τοῦ Χαλιμπασσιᾶ τὴν βουλὴν δόντος τοῦ καιροῦ μαθεῖν ἡμᾶς, ἀλλὰ τὴν ἄλλων, ὁ αὐθέντης μου ὁ δεσπότης καὶ οἱ ἄρχοντες ἐξώρθωσαν τὸν Παλαιολόγον Θωμᾶν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπέστειλαν. Καὶ λογισμὸς καὶ τρικυμία τοῖς ἐν τῇ Πόλει περιέπεσεν ὅτι πλείστη, ἕως οὗ πάλιν ἐμάθομεν τὴν ἰσχύσασαν βουλὴν τοῦ Χαλιμπασσιᾶ. Καὶ ἰδοὺ ἐκμαρτυρία τοῦ «ὡς μὴ ὤφελε γενέσθαι τὴν σύνοδον». Ἀφίημι γὰρ τὰ ἄλλα καὶ ἄλλα, ἃ παρηκολούθησαν ἀπὸ τούτου.

[Γεώργιος Σφραντζῆς, *Χρονικόν*, ἔκδ. R. Maisano, XXIII 1-12, 80,1-86,2]

[ΚΑΙ Ο ΜΑΚΑΡΙΤΗΣ ΑΥΘΕΝΤΗΣ ΜΟΥ ΚΥΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΚΟΤΩΘΕΙΣ ΑΠΕΘΑΝΕΝ]

Καὶ τῇ δῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθε πάλιν ὁ ἀμηρᾶς καὶ παρέπεσε τὴν Πόλιν πολιορκῶν αὐτὴν πᾶσι τρόποις καὶ πάσαις μηχαναῖς διά τε γῆς καὶ θαλάσσης, περικυκλώσας καὶ τὰ ιη΄ μίλια τῆς Πόλεως, τετρακοσίων πλευσίμων ὄντων ἀπὸ τὴν θάλασσαν μικρῶν καὶ μεγάλων, διακοσίων δὲ χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς στερεᾶς, ἐχούσης τῆς Πόλεως, τῆς τοσαύτης εἰς μέγεθος, ἄνδρας πρὸς ἀντιπαράταξιν δψογ΄ ἄνευ τῶν ξένων μόλις ὄντων σ΄ ἢ μικρόν τι πρός.

Ἔγνων οὖν ἐγὼ τοῦτο οὕτως ἔχον ἀπὸ αἰτίας τοιαύτης. Τοῦ γὰρ βασιλέως προστάξαντος τοῖς δημάρχοις ἔγραψεν εἷς ἕκαστος τὴν δημαρχίαν αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ δυναμένου σταθῆναι ἐν τῷ καστρῷ κοσμικοῦ καὶ καλογέρου καὶ τί καὶ τί ἄρμα πρὸς ἄμυναν νὰ ἔχῃ εἷς ἕκαστος αὐτῶν· καὶ φέροντες, εἷς ἕκαστος τῶν δημάρχων δέδωκε τὸ κατάστιχον τῆς αὐτοῦ δημαρχίας τῷ βασιλεῖ.

Εἶτα ὁρίζει πρὸς ἐμέ· «Αὕτη ἡ δουλεία πρὸς σὲ ἀφορᾷ καὶ οὐ πρὸς ἄλλον τινὰ διὰ τὸ ἐπίστασθαί σε καὶ καλῶς ἀριθμεῖν καὶ καλῶς φυλάσσειν τὰ φυλακῆς δεόμενα καὶ ἀπόκρυφα· καὶ λαβὲ τὰ κατάστιχα καὶ καθίσας εἰς τὸ ὀσπίτιόν σου, λογάριασε ἀκριβῶς, πόσοι εἰσὶν ἄνθρωποι καὶ πόσα ἄρματα καὶ πόσα κοντάρια καὶ πόσα σκουτάρια καὶ πόσα τοξάρια.» Καὶ ἐκτελέσας τὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ, φέρων δέδωκα τῷ αὐθέντῃ μου καὶ βασιλεῖ τὸ καταστιχόπουλον μετὰ λύπης καὶ σκυθρωπότητος ὅτι πολλῆς. Καὶ ἔμεινεν μόνον ἐν ἀποκρύφῳ ἡ ποσότης εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐμέ.

Καὶ τῇ κθ'ῃ Μαΐου, ἡμέρᾳ γ'ῃ, ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ἀρχῇ, ἀπῆρε τὴν Πόλιν ὁ ἀμηρᾶς, ἐν ᾗ ὥρᾳ καὶ ἁλώσει τῆς Πόλεως καὶ ὁ μακαρίτης αὐθέντης μου καὶ βασιλεὺς κὺρ Κωνσταντῖνος σκοτωθεὶς ἀπέθανεν, ἐμοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐχ εὑρεθέντος τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ προστάξει ἐκείνου εἰς ἐπίσκεψιν δῆθεν ἄλλου μέρους τῆς πόλεως· ἰού, ἰοὺ κἀμοί, τῆς προνοίας οὐκ οἶδ' εἰς τίνα με καιρὸν φυλαττούσης.

Ἦν δὲ ἡ πᾶσα ζωὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ μακαρίτου βασιλέως καὶ μάρτυρος χρόνοι μθ' καὶ μῆνες γ' καὶ ἡμέραι κ', ἀφ' ὧν ἦν βασιλεὺς χρόνους δ', μῆνας δ' καὶ ἡμέρας κδ', ὄγδοος βασιλεὺς τοῦ γένους αὐτοῦ τῶν Παλαιολόγων ὑπάρχων. Ὁ γὰρ πρῶτος ἦν Μιχαήλ, ὁ δεύτερος Ἀνδρόνικος, ὁ τρίτος Μιχαήλ, ὁ τέταρτος Ἀνδρόνικος, ὁ πέμπτος Ἰωάννης, ὁ ἕκτος Μανουήλ, ὁ ἕβδομος Ἰωάννης καὶ ὁ ὄγδοος Κωνσταντῖνος. Ἦρχον δὲ καὶ ἐβασίλευον ταύτην δὴ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ τούτων γένος τῶν Παλαιολόγων χρόνους ἑκατὸν ἐνενήκοντα τέσσαρας καὶ μῆνας δέκα καὶ ἡμέρας δ'.

Ἁλοὺς οὖν ἐγὼ καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ καὶ κακὰ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπενεγκὼν ὁ ἄθλιος, τέλος ἐξαγορασθεὶς τῇ αῃ Σεπτεβρίου τοῦ ξβ'ου ἔτους εἰς τὸν Μυζηθρᾶν ἀπέσωσα, τῆς γυναικός μου καὶ τῶν παιδίων μου ὑπὸ γερόντων καὶ καλῶν Τουρκῶν ἁλωθέντων καὶ παρ' αὐτῶν πάλιν πραθέντων εἰς τὸν τοῦ ἀμηρᾶ μεραχούρην, ἤγουν κόμητα τῶν αὐτοῦ ἀλόγων, ὃς καὶ πολλὰς καὶ καλὰς ἄλλας τῶν ἀρχοντισσῶν ἠγόρασε καὶ πολλὰ ἐκέρδισεν ἐπ' αὐταῖς.

Τοῦ δὲ κάλλους καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν παιδίων μου οὐ δυναμένου κρυβῆναι, μαθόντος περὶ αὐτῶν τοῦ ἀμηρᾶ ἀπῆρεν αὐτὰ δοὺς πρὸς τὸν μεραχούρην ἄσπρα χιλιάδας πολλάς. Ἐναπέμεινε δὲ ἡ ἀθλία μήτηρ μόνη μετὰ μιᾶς καὶ μόνης ἀνατροφῆς αὐτῆς, αἱ δὲ ἄλλαι διεμερίσθησαν.

[Γεώργιος Σφραντζῆς, *Χρονικόν*, ἔκδ. R. Maisano, XXXV 6-12, 132,4-136,5]

[*ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ*]

Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Σχολαρίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο κατὰ τὸν Κριτόβουλο ἔγινε μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Μωάμεθ Β', ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη διαμορφώσει θετικὴ γνώμη γιὰ τὸ πρόσωπό του καὶ τὸν ἀναζητοῦσε ἀμέσως μετὰ τὴν Ἅλωση: *ποθῶν ἰδεῖν τε αὐτὸν καὶ ἀκοῦσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ* (Β 2,1, Reinsch, 91,2-3). Ἐκτιμώντας τὴν σύνεση καὶ τὴν σοφία του σὲ κατ' ἰδίαν συζητήσεις τὸν ἔκανε πατριάρχη καὶ ἀρχιερέα τῶν χριστιανῶν, *χαρισάμενος αὐτῷ σὺν πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας κράτος καὶ τὴν ἄλλην δύναμιν καὶ ἀρχὴν οὐδὲν ἧττον ἧς εἶχε πρόσθεν παρὰ τῶν βασιλέων* (Β 22, Reinsch, 91.14-16). Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Σχολαρίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο περιγράφεται μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο στὴν *Ἔκθεση Χρονική*, καθὼς καὶ στὴν *Ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, ποὺ χρονολογοῦνται, ὅπως καὶ τὸ *Μεγάλο Χρονικό*, στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα. Στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ *Μεγάλο Χρονικὸ* ἀντλεῖ τὶς εἰδήσεις του, ὅπως καὶ τὰ προαναφερθέντα δύο κείμενα, ἀπὸ μία κοινὴ πηγή.[27] Κοινὴ εἶναι καὶ ἡ ἐξήγηση ποὺ ἔδωσαν γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Σχολαρίου – ἡ Πόλη γιὰ νὰ ξαναζωντανέψει ἔπρεπε νὰ κατοικηθεῖ καὶ πάλι ἀπὸ χριστιανοὺς κατοίκους, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὁ πνευματικός τους ἡγέτης δὲν εἶχε κανένα δεσμὸ μὲ τὴν ἐχθρικὴ Δύση.

Ποιήσας οὖν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἁλώσεως ὁ ἀμηρᾶς θρίαμβον καὶ χαρὰν μεγάλην διὰ τὴν νίκην τὴν κατὰ τῆς πόλεως καὶ κελεύσας, ἵνα ἐξέλθωσι πάντες

27. Βλ. καὶ τὴν συζήτηση ποὺ προηγήθηκε παραπάνω, στὶς σελ. 336-347.

ἄνθρωποι, μικροί τε καὶ μεγάλοι, οἱ ὄντες κεκρυμμένοι ἔν τισι τόποις κρυφοῖς τῆς πόλεως, καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι ὦσιν, ὁμοίως καὶ πάντες, ὅσοι ἐκ τῆς πόλεως ἔφυγον, ὡς προείπομεν, διὰ τὸν φόβον τοῦ πολέμου, ἕκαστος αὐτῶν ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ βιῶναι ἕκαστος κατ' αὐτὴν τάξιν καὶ θρησκείαν αὐτοῦ, ὡς καὶ πρότερον ἦν, ὁμοίως προστάξας, ἵνα ποιῶσι καὶ πατριάρχην, ὡς σύνηθες καὶ τάξις αὐτῶν· ἦν γὰρ προαποθανὼν ὁ πατριάρχης, καὶ ἐκλέξαντες οἱ ἐντυχόντες ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὀλίγοι πάνυ ἕτεροι ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ τὸν σοφώτατον καὶ λογιώτατον κὺρ Γεώργιον τὸν Σχολάριον, λαϊκὸν ἔτι ὄντα εἰς πατριάρχην ἐχειροτόνησαν, ὃν καὶ Γεννάδιον ἐπωνόμασαν.

4. Προϋπῆρχε δὲ καὶ τάξις καὶ συνήθεια τοῖς βασιλεῦσι Χριστιανοῖς, ἵνα δωροποιῶσι τῷ χειροτονηθέντι πατριάρχῃ νεωστὶ δεκανίκιον χρυσοῦν μετὰ λίθων πολυτίμων καὶ μαργάρων ἐγκεκοσμημένον καὶ ἵππον ἐκλεκτὸν ἐκ τῶν βασιλικῶν μετὰ ἐφιππίου καὶ ἐφεστρίδος βασιλικῆς ἐγκεκοσμημένον πολυτελῶς· καὶ μετὰ χασδίου λευκοῦ καὶ χρυσοῦ σκεπόμενος ἦν ὁ ἵππος. Καὶ ἐκ τοῦ παλατίου τοῦ βασιλικοῦ μετὰ πάσης τῆς συγκλήτου ἐξερχόμενος ὁ πατριάρχης καὶ εὐφημούμενος ἐν τῷ πατριαρχείῳ ἐπανέστρεφεν. Καὶ ἡ χειροτονεία ἐγένετο παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ὡς τάξις καὶ νόμος ἦν. Ἐλάμβανε δὲ ὁ μέλλων γενέσθαι πατριάρχης ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως χειρῶν τὸ δεκανίκιον τοιουτοτρόπως· καθεζομένου τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δίφρου καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἱστάμενοι ἀσκεπεῖς καὶ ὀρθοί, καὶ ὁ μέγας πρωτοπαπᾶς τοῦ παλατίου ἐποίει «Εὐλογητόν», εἶτα καὶ μικρὰν ἐκτενήν· καὶ ὁ μέγας δομέστικος ἔψαλλε τὸ «ὅπου γὰρ βασιλέως παρουσία» καὶ τὰ ἑξῆς, εἶτα τὸ «δόξα» ὁ λαμπαδάριος ἐκ τοῦ ἑτέρου χοροῦ καὶ νῦν τὸ «ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν» καὶ τὰ ἑξῆς. Μετὰ δὲ τέλος τοῦ τροπαρίου, ὁ βασιλεὺς ἀνιστάμενος, ἔχων ἐπὶ τὴν δεξιὰν τὸ δεκανίκιον, ὁ δὲ ὑποψήφιος ἐρχόμενος καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους αὐτοῦ ὁ Καισαρείας, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ Ἡρακλείας μητροπολίτης, καὶ ποιεῖ πρὸς πάντας μετανοίας τρεῖς, εἶτα προσέρχεται τῷ βασιλεῖ καὶ ἐνώπιον τούτου ποιεῖ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ προσκύνησιν. Καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ δεκανίκιον ὀλίγον ὑψῶν ἔλεγεν· «Ἡ ἁγία τριὰς ἡ τὴν ἐμοὶ βασιλείαν δωρησαμένη προχειρίζεταί σε εἰς πατριάρχην νέας Ῥώμης.» Καὶ οὕτως ἐκ τῶν βασιλικῶν χειρῶν ὁ πατριάρχης ἐλάμβανε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν τῷ βασιλεῖ ἐδίδου. Εἶτα οἱ χοροὶ ἔψαλλον τὸ «εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα» ἐκ τρίτου καὶ ἀπόλυσιν. Καὶ ὁ πατριάρχης κατερχόμενος μετὰ λαμπάδων ἐπὶ τὰ διβάβουλα, εὑρίσκων τὸν ἵππον ἡτοιμασμένον ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτόν.

5. Οὕτως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀλιτήριος θέλων ποιῆσαι ὡς βασιλεὺς τῆς πόλεως καθὼς ἐποίουν καὶ οἱ χριστιανοὶ βασιλεῖς, τὸν πατριάρχην προσεκαλέσατο, ἵνα συγκαθίσῃ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀριστῆσαι καὶ ὁμιλῆσαι. Καὶ ἐλθόντος τοῦ πατριάρχου, ἐδέξατο αὐτὸν ὁ τύραννος μετὰ μεγάλης τιμῆς· καὶ πολλὰ ὁμιλήσαντες ἀναμεταξύ, καὶ ἐπαγγελίας ἀμετρήτους ἐπηγγείλατο δοῦναι τῷ πατριάρχῃ. Ὡς δὲ ἤγγικεν ὁ καιρὸς τοῦ ἐξελθεῖν τὸν πατριάρχην ἐκ τοῦ παλατίου, ἐκβαλὼν ὁ ἀμηρᾶς δέδωκεν αὐτῷ δῶρον τὸ πολύτιμον ἐκεῖνο τὸ δεκανίκιον καὶ ἐπαρεκάλεσεν αὐτὸν δεχθῆναι τοῦτο. Καὶ κατῆλθε μετὰ πατριάρχου ἕως κάτωθεν τῆς αὐλῆς, θέλων καὶ μὴ θέλων ὁ πατριάρχης καὶ τὸν ἵππον εὐτρεπισμένον ἔχων ἀνεβίβασεν αὐτόν· καὶ προσέταξεν, ἵνα πάντες οἱ ἄρχοντες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἐξέλθωσιν εἰς συνοδίαν τῷ πατριάρχῃ. Καὶ οὕτως ἄχρι τοῦ σεπτοῦ ἀποστολείου συνώδευσαν αὐτόν τινες προπορευόμενοι καί τινες ἑπόμενοι αὐτῷ· αὐτὸ γὰρ τὸ τῶν ἀποστόλων τέμενος δέδωκεν ὁ ἀμηρᾶς εἰς πατριαρχεῖον.

6. Τὸν δὲ περικαλλῆ καὶ θεῖον ναὸν τῆς Θεοῦ σοφίας, τὸ περιβόητον κειμήλιον, τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπίγειον καὶ τὸ ξένον ἄκουσμα ἐποίησεν ὁ ἀλιτήριος ἴδιον αὐτοῦ προσκύνημα. Ὁ δὲ ἐν Βλαχέρναις θαυματουργὸς ναὸς πυρπωλούμενος ἦν, ὡς προεγράφη.

7. Ποιήσας δὲ ὁ πατριάρχης ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολείῳ καιρὸν ὀλίγον, ἔπειτα θεωρῶν, ὅτι ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι τῆς πόλεως οὐδεὶς ταλαίπωρος Χριστιανὸς ἐναπέμεινε, καὶ φοβηθεὶς μή τι ἐναντίον συμβῇ διὰ τὴν ἐρημίαν, διότι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εὑρέθη τις Ἀγαρηνὸς πεφονευμένος ἐν τῷ τοῦ ναοῦ περιαυλείου, καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας, ὁ πατριάρχης ᾔτησε τὴν μονὴν τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἐδωρήθη αὐτῷ τοῦ εἶναι εἰς κατοίκησιν. Ἐν ἐκείνοις γὰρ τοῖς μέρεσιν ἐναπέμεινάν τινες ὀλίγοι Χριστιανοί. Τὰς δὲ οὔσας μοναχὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ προσέταξεν ἀπελθεῖν ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου προφήτου προδρόμου τοῦ ἐν τῷ Τρούλλῳ, ὅπου ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου ἡ πενθέκτη ἁγία σύνοδος συνηθροίσθη. Παλάτιον γὰρ τοῦτο, περιφανὲς τῷ τότε καιρῷ, ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὸ βόρειον μέρος.

8. Οὗτος οὖν ὁ παμμίαρος καὶ φθορεὺς τῶν Χριστιανῶν, πονηρὸς ὢν καὶ πολύτροπος καὶ τῇ ἀλώπεκι ὑποκρινόμενος, ταῦτα οὐχ ὑπὲρ εὐλαβείας ἢ καλοκαγαθίας αὐτοῦ ἐποίει, ἀλλ' ἵνα οἱ Χριστιανοὶ ἀκούσωσι τὰς ἐπαγγελίας, συναχθῶσιν ἐν τῇ πόλει καὶ κατοικήσωσιν αὐτήν· ἢ ἐκ τοῦ καθημερινοῦ πολέμου ἠρημώθη γὰρ καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἁλώσει. Καὶ οὕτως ἐγένετο· καί τινες Χριστιανοί

συνήχθησαν. Μετ' ὀλίγον δὲ καί τινας ἀποίκους εἰσήνεγκε, κατ' ἐκείνην τὴν διάλεκτον λεγομένους σουργούνιδες, ἔκ τε τοῦ Καφᾶ καὶ Τραπεζοῦντος καὶ Σινωπίου καὶ Ἀσπροκάστρου· καὶ οὕτως τὴν πόλιν κατῴκισεν.

9. *Ἔδωκε δὲ καὶ προστάγματα ἐγγράφως τῷ πατριάρχῃ μετὰ ἐξουσίας βασιλικῆς ὑπογεγραμμένα κάτωθεν, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ, ἀλλὰ εἶναι ἀναίτητον καὶ ἀφορολόγητον καὶ ἀδιάσειστόν τε ἀπὸ παντὸς ἐναντίου, καὶ τέλους καὶ δώσεως ἐλεύθερος ἔσηται αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἀρχιερεῖς.*

[V. GRECU, *Georgios Sphrantzes Memorii 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Chronica 1258-1481*, [Scriptores Byzantini V], Βουκουρέστι 1966, 446,26-456,36].

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΥ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΙ
ΤΟΜΟΣ Δ'

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΖΑΖΑ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΝΑΚΗ
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΕ 3.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2015

